Oppunder fjellbandet 1985

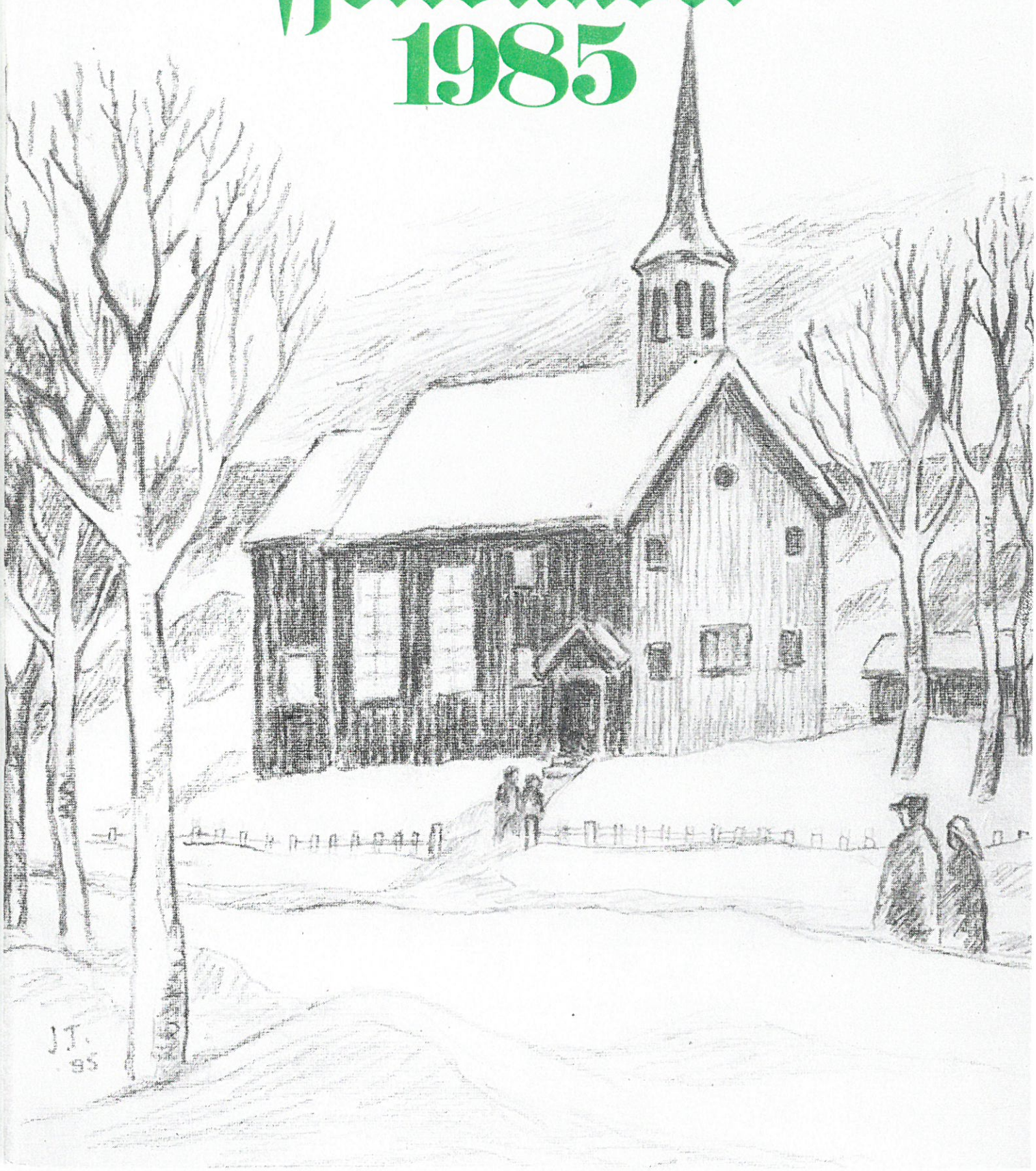

DRIFTSMIDLER TIL LANDBRUKET

fra **GUNNAR BIRKELAND as**

TLF. (07) 88 63 55 - Postboks 21 - 7080 Heimdal

GB LANDBRUK

Kraftfôr i 35 kgs sekker - storsekk inntil 1000 kg
Tilskuddsmidler
Gjødning
Event. redskaper o.l. fås på bestilling

Vi leverer også andre varer fra andre leverandører
Imp. gjerdestolper, sauenetting, sement, armeringsnett, justert trelast, lecablokk, Rs-kalk m.m.

Sponplater og impregnert trelast til rimelige priser

Varene fås tilkjørt eller hentet hos
Ivar Evenås, Ysetmoen, Haltdalen
Tlf. lager 074/16 880, 16 890
Bestilling privat tlf. 16 890
Henterabatt

Ivar Evenås IE Transport
Ivar Evenås Transport
7487 Haltdalen

Firmaet kan ved juletider se tilbake på 10 ÅR med transporttjenester

Oppunder fjellbandet 1985

Hefte nr. 7

Utgiver: HOLTÅLEN KULTURSTYRE

Redaksjonsnemnd:
Gudbrand Grøt, Halvard Bakås, Jon Østeng Hov

INNHOLD

Fjellbygdas adelskvinner - Av Per Åsvold. Tegning: Lennart Bentzen 2
Fred - Av Målly Gjersvoll Strickert 3
I Gjetlskogen - Av Leiv Hov. Tegning: Jens Tyvold 4
I Haltdalsfjella i ett og ett halvt år i illegalt arbeid - Av Birger Nysetvold 6
Prolog til frigjøringsjubileet 1970 - Av Kari Sundan. Tegning: Kari Vårhus Sagen 8
Arne Reitan til minne - Av Gudbrand Grøt 9
Herdalssletta - Av Ole Kirkbakk. Tegning Steinar Flaten 10
Grinda mellom Heksem og Haltdalen prestegård
- Av Oddmund Volden. Tegning: Kari Vårhus Sagen 15
Halvor Larssen Saksvold - Av Gunnar Åsvold 17
Gata på Stensli - Av Per H. Kulbotten 18
«Danska» - Av Margit Krogstad Ramlo 21
Og fjellet tok... - Av Odd Skjølsvold. Tegning: Henrik Buseth 23
Vandring på gamle stier - Av Lillemor Prytz Bollingmo 27
Tanker på en reise - Tekst og bilder av Bjarne Prytz 28
- Det burde og skulle gå - Av Gudbrand Grøt 32
Arne Hansen Grilke - Av Jon P. Åsvold 34
Kjøpmann Ingebrigt Eggen og hans legater - Av Halvard Bakås 36
Møtet - Av Sigvor Ljone 38
Fra arbeidet med bygdeboka - Av Aud Mikkelsen Tretvik 39
Ordtak fra Ålen - Av Torbjørn Volden 42
Hørt og fortalt fra Ålen - Av Ole Eidebakk 43

Forsiden er tegnet av Jens Tyvold

Kr 20,-

Trykk: Røros-Trykk A.s

Per Åsvold:

Tegning: Lennart Bentzen

Fjellbygdas adelskvinner

Om noen skulle bli kalt Adelskvinner i landet vårt må det bli gruvemennenes og anleggsarbeidernes koner i Ålen. De har tatt tunge og harde tak for livets eksistens i ei karrig fjellbygd. De strevde og slet hjemme mens mannen var på gruva og kom att i helgene. Mor satt atte med ungeflokken - ofte var det også andre slektninger hjemme. Barna måtte for det meste passe seg sjøl, de største de minste, - etter som de vaks opp.

Gården ble sunddelt slik at kvar sønn skulle få sin egen heim - attåt gruvearbeidet. Der kunne de ha fra ett til tre kufor. Det var konene som stelte gården eller rommet, som de sa. Det ble lange dager med slit - især om vinteren. Måke opp vassvegen i all slags vær, hakke høl på isen, øse vatnet i trebøtter og bære på vasstre inn i fjøs og stue. Noen hadde ei kvistkoje over vasshølet.

I høystabben på lem eller låve brukte hun et redskap som i daglig tale kaltes «vårknipa». Ei jernstang med mothakker på i den ene og ei løkke som hun drog i - i den andre enden. Denne stakk hun inn i høystabben og drog ut høyet med. De trodde høyet vart drøyere da det vart dratt ut i smått.

Det var konas lodd for det meste å ha sund veden også. Om sommeren var det barnas oppgave å dra kvist fra skogen til brensel, og de sprang ofte barbente. Sommeren med vinna ble en hard tørn. Det var harde tider - de visste ikke av noe annet. Men det var høytid kvar helg, da mannen kom hjem. Da var gulva kvitskurte og strødd med enebar, og det var gjort istand nybrent kaffe, vafler, hyllkake, kinna smør og gøbb.

Da eldste gutten vart en sju-åtte år var det å følge far på gruva - som vaskarryss - for å tjene noen kroner. Pengene gikk i pungen til far, til beste for alle i heimen. Det var nok mange tårevåte morsøyne da han leide far ved handa til gruva. Det var vondt å gå frå

mor og småsøsken. Han hadde med seg sin egen mjølkkagge og smørørsje, slike ting så jeg att som stas i ei stue i Montana.

Det er rart å tenke på at ei husmor kunne makte å gjøre så mye. Hun kardet og spann, strikket trøyer, strømper og våtter til alle. Mange vevde tøy til klærne de brukte og til sengeklær. Enda hadde de tid til å sjå om naboer og slektninger.

Så kom den nyere tid, Svaldbararbeideren og anleggsarbeideren. Mannen kunne være så langt unna på arbeid at han bare kom hjem en eller to ganger i året. Kona satt atte med ansvaret for heim og barn. Ikke alle konene hadde et småbruk å ta vare på - bare ei stue med have til ei potetavling og noen hardføre blomster.

Vi må bare beundre kvinnenes livsmot - ord kan ikke rose nok. Deres gode ånd, nøysomhet og hjelpsomhet er gaver som ikke kan kjøpes. Lykkelige er de som har fått den arven.

For oss som var utreist var det som et paradis å komme hjem. Det kan ikke reises bauta stor nok for å hedre disse mødrene og konene til gruvmennene og anleggsarbeiderne. De har slitt seg ut, gitt sitt liv for barn, mann, heim og bygda.

FRED

Målly Gjersvoll Strickert

Fred er sus frå bekken,
som leikar i ei kveldblå stund.
Fred er vind som svalar,
over kinn og munn.
Fred er sol som gyllar,
snø opp på dei høge fjell.
Fred er varme dråpar,
som trommar stilt ein kveld.

Fred er alt det gode,
som dirrar i din innste streng.
Fred er kjærleiken som blømer,
vart og varmt i same sleng.
Fred er venskap mellom landa,
som dei høge herrar styrar.
Fred det er som vakker melodi,
tonande fra mange lyar.

Freden i ditt hjarta,
flyg på lette vengjer inn.
Om du berre tek imot han,
og du åpnar heilt ditt sinn.
Fred er NEI til atomvåpna,
som trugar med det store smell!
Fred er nedrusting på jorda;
kanskje kan ho bergast lell.

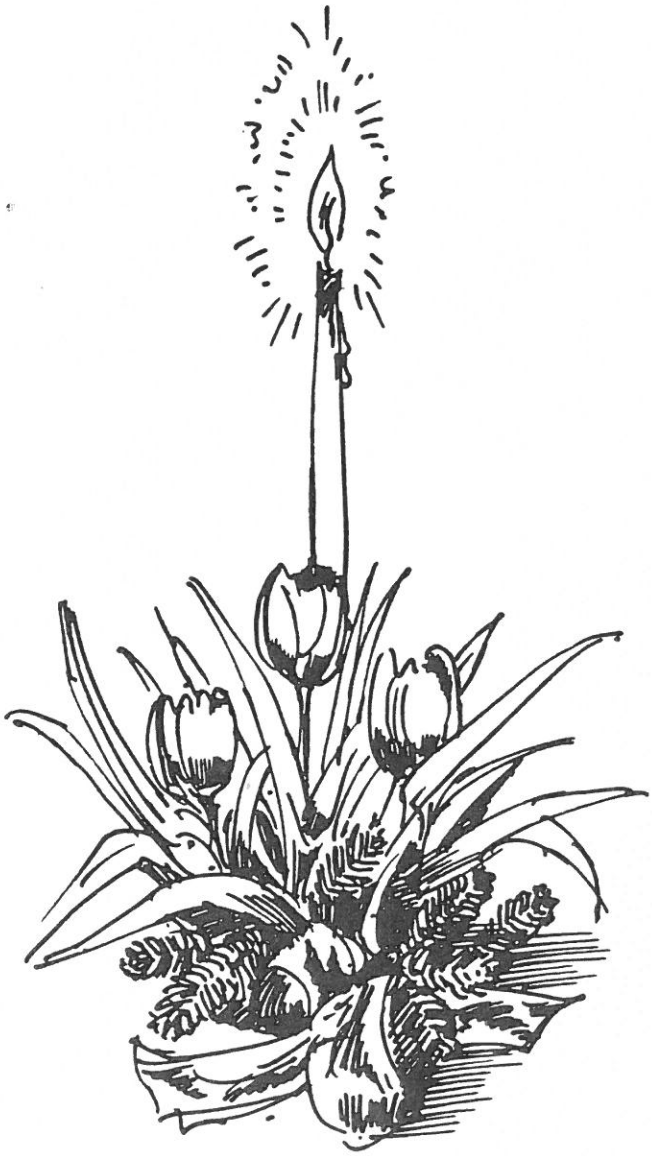

I Gjetlskogen

Av Leiv Hov
Tegning: Jens Tyvold

Så snart dei første grasstråa var komme opp borti utmarka, måtte barna på gardane jage sauene dit og gjete. Det vart dei lange timane og dagane det. Det veit dei som har prøvd det. Ho eller han som hadde evne og lyst til å fabulere, hadde rikt høve til det no.

Fleire åndshøvdingar i vårt land har i dikt synt at dette gjetarlivet har sett merke på dei. Gjetaren frå Telemarksfjella, Aasmund Olavsson Vinje har skrevi så mykje fint om norsk natur. Dei pene dikta om Blåmann og Lenda frå Land er vel også ei avspegling av det han opplevde med bøling i skog og mark. På det meir lokale plan har vi skulemannen Anders Kirkhusmo. Han var gjetar på Oppigard Hov, og held til i Syosen og Gødala. «Kring Syosmyr og Riastfjell han batt sin barndomsdraum», skreiv diktaren Eystein Eggen i diktsamlinga si «Helgeleite». Kirkhusmo kalla seg Anders Larsen Moen den gongen, og enda fins att ALSM 1880 med pene bokstaver og tal på Fallslåttløa som no står på Hovsvollen i Gødala. Det var gråbein i den tida så småfeet fekk ikkje gå slik fritt ute som no. Om natta måtte sauene has inn i fjøs eller grinder. Etter at gråbeinen var utrydda vart det gjeting i utmarka nede i bygda, så sauene ikkje skulle kome inn på innmark.

Her blir det berre augneblikksbilete frå dei så kalla gamle dagar.

En 5-6 års gut skal ha den første dagen som gjetar i mai 1915. Han har 13 sauer å passe. Det er skralt med beite, og dyra er svoltne og urolege og vil lett bli borte i busk og kratt. Det blir god øving i å telle frå 0 til 13. Det er slett ikkje så lett å halde rede på tida heller. Utan

lommeur satt han på stein eller stubbe i det uvisse. Eit hurtigtog skulle kome til syne borti Almåslia i 11-12 tida og suse i stor fart mot stoppestaden. Sporet som seinare fekk namnet Jensås til slutt Aalen stasjon. Det var berre 1 km. til heimen, og der var det middag i 12 tida, og nå skulle dyra bli jaga inn i gjetfjøset. Tida gjekk så altfor seint. Det var i den tida i menneskelivet da ein hadde så god råd på år, ikkje som no da åra er så få og rasjonerte. Hurtigtoget vart for lenge å vente på, kanskje var det forsinka. Han trudde han hadde venta lenge nok, dreiv derfor dei 13 sauene inn i huset og gav seg på heimvegen til middagspause, men vart djupt vonbroten da han kom til gamlemeieriet og fekk sjå at bønder kom frå fleire kantar og kjørte fram mot mjølkerampa. Det skrangla godt i mjølkespanna i veltvognene. Det var no klart at klokka ikkje var meir enn 9-10. Her var gode råd dyre, det var berre å snu i all løyndom og sleppe dei stakkars «fangane» fri igjen.

Etter som dagane gjekk, kom det nye gjetarar med saueflokkar, og det vart framrykking lenger og lenger, opp til Tarvaldsfjøset og oppover langs Eggagjerdet. Det var mye skog og vidjekratt, og sauene hadde lett for å kome bort. Sauene vart talde så mange gonger, men det hende tidt og ofte at vi gjette bort lell, og det kjentes følande tungt. Da bad vi meir enn når vi ramsa opp Fadervår. Ingen gong har vi vel bedt meir inderleg enn når vi var i slik naud. Det var i ein slik situasjon at Kristine K.H. knepte i hop hendene så andre såg og hørte det da ho bad høgt:«Herre Jesus, hjelp så eg finn att søinn». Bønene vart visst alltid hørt. Sauene kom til rettes att.

Lenger ut på våren kom vi høgare opp på Brattegga, Brenntæla og Slittglennan. Her var terrenget åpent, og det var lettare å halde styr på dei godslege og trivelige dyra. Når det var store hopar, sauer frå flere «lag», var det ofte livleg, fleirstemmig musikk når lammet skvæla for å finne att mora si, og mora svara ein gong i mellom.

Vi satte nok ikkje stor nok pris på dei mange fine stunder og timar da vi såg oss tid til å lage blisterpipe og fløyte, og når vi koste oss med brødskive og drakk mjølk av brusflaska som hadde patentkork. Og kniv måtte vi ha med oss så vi kunne spikke. Nede i skogen laga vi barhytter og fann trastreir, og i besøk i slikt eit kunne vi bli bombardert av trasten, og fekk han fulltreff, var det ikkje moro for oss.

Alt var så mye meir primitivt før, men vi skulle så gjerne ha fått opplevd det same ein gong til likevel. Når vi kjem til Syden, til Kreta t.d., blir vi mint om gjetarlivet i barndomen når vi ser dei greske gutane med stav i handa, driv store saueflokkar bortover det karrige landet. Det er så tørt om sommaren der det er middelhavsklima. Beitet er enda meir sparsomt enn det var oppe ved Fjøsøm og Tarvaldsfjøset i vårknipa.

Birger Nysetvold:

I Haltdalsfjella i ett og ett halvt år i illegalt arbeid

Høsten 1943 begynte en minnerik tid for mitt vedkommende. Søndag morgen den 12. desember fant jeg ut at været var fint for å ta en tur på revjakt. Jeg tok med meg litt mat i sekken og haglegeværet.

Men for ikke å bli sett så godt i fjellet, drog jeg på meg kvite overtrekks-klær. Nå hadde jeg ikke bæretillatelse for våpen, så om man har blitt tatt slik som jeg, er det ikke sikkert det har gått så bra.

Nå skulle det vise seg at det ikke var bare meg som var i fjellet den dagen. Jeg gikk langs Vollfjellet og Grønnfjellet sørover inn til Bottenhamrene, for så å svinge over mot Tjønnlian. Derfra framover på nersia av Øivinsåa mot Andålia.

Like nordom Tjønnlian traff jeg to karer, dem var også iført kvite overtrekksklær. Den ene bar hagelgevær som jeg, den andre hadde et mer fremmed våpen for meg. Det skulle vise seg at det var Inge Fosseide og den andre Reidar Kvaal, men dengang under falsk navn. Vi hadde en samtale som varte en stund og under denne samtalen ble vi enige om at jeg skulle treffe dem om kvelden igjen på Dalavollen som tilhører Ramlo. Denne samtalen ble atskillig lengre, ja langt ut i de små nattetimer. Vi avtalte blant annet å møtes kvelden etter ved Hultra rett over for Bjarne Tronsaune. Da skulle jeg skaffe noe mat til dem. Men allerede der oppstod det problemer, slike små ting som betydde mye dengang.

Når jeg på butikken så vidt hadde begynt å få noen varer i sekken, kom min broder Bersvend, og en stund etter dukket også broder Olav opp. Her ble jeg stående mellom to som kjente meg godt, og jeg som enslig handla full en ryggsekk med matvarer. Ingen visste om hvem som skulle ha varene, men heller ingen så noe da. Jeg gikk først ut derfra, så om dem snakka noe om meg etter at jeg hadde gått, vet ikke jeg. Den første tida ble ikke så mye aktiv, men det øka etter hvert. Samme kvelden avtalte vi noen signaler, som skulle benyttes når dem ville treffe meg. Det var en stang, og et bord reist på graner i ytterkant av jordet ved Jamtvollen.

Disse kunne jeg se fra gårdsplassen hjemme når dem sto oppreist.

Ville dem ha forbindelse med meg bikka dem ned en av disse. Gjemt i et tre bak, lå en hermetikkboks som dem la en lapp nedi med beskjed om hvor jeg skulle møte dem.

På denne måte begynte min illegale virksomhet. Det skulle vise seg å øke etter hvert framover i tida som kom. I førstninga ble det mest proviantering, og lager ble opprettet hos broder Bersvend i Jonsøya.

Bjarne Tronsaune fikk oppdrag å skaffe varer. En stund først på året 1944 var det bare to mann, det var Sigurd Haugen og Kvaal. I april måned bare Haugen alene. Denne tid var vi mange ganger i lag enten i Aunegrenda, eller ved Vangen vest for Nålsjøene. Felles for alle jeg traff var at det var svært så hyggelig folk. Haugen og jeg var en natt ute på spilljakt, vi trengte jo kjøtt til mat også, resultatet ble en århane, og det ble en god middag for to mann.

Senere på våren etter at de andre var kommet tilbake fra Sverige fikk dem felt en elg ved Nålsjøen. Det ble det mye proviant av, her ble det jeg og broder Bersvend som foretok transport av kjøtt fra Lille Nålsjøen til Jonsøya, der tok vi og skar kjøttet i strimler og salta det, senere fikk vi hengt det og tørka det til spekemat.

En gang fikk jeg mange rasjoneringskort, dem kom over igjen fra Sverige, innlevert der av norske flyktninger, og sendt hit til Norge igjen. Her må jeg fortelle at disse kort var stempla av forsyningsnemnder over det ganske land helt fra Lindesnes til Nordkapp.

Disse kortene ble av meg overlevert til Bjarne Tronsaune, og han klipte av dem etter som merka ble gyldig. Var også en gang til Trondheim for å hente rasjoneringskort. Der var det på stikkord til noen folk som jeg fikk kortene av. Her var det med noen restaurantkort, merker man måtte ha når en skulle kjøpe seg noe på en kafé. Da Bjarne Tronsaune ikke drev noe kafévirksomhet, måtte jeg se å få disse brukt på en annen kant. Det ble da til at jeg måtte ta en tur til Singsås, for der kjente jeg Lars Nilsen Singsås, som hadde en kafé i sammen med at han drev kolonial. Fikk således en ordning med ham, at han sendte meg en kasse brød annenhver uke. På høsten 1944 fikk vi forsterkninger til gruppa, da to mann kom over fra Sverige. Det var Helge Langholen og Jarne Sagløkken. Senere kom også Nils Ulin Hansen over til oss, og Knud Brodkorp Danielsen ble sendt til Orkdal, for disse to hadde ligget inne på Rauavollen og venta på ny ordre da en stund. Nå utover høsten ble det mye mer aktivitet, for da hadde dem begynt å forberede sabotasjer mot jernbanen.

Jeg for min del fikk da beskjed om å prøve å få anskaffa et par sykler til bruk, for nå skulle to av dem nedover i dalen på rekognosering. Det gjaldt å finne passe plasser for å angripe jernbanen for nå skulle vi stoppe tilbakeføringen av tropper fra Finnland eller forsinke dem.

Bentzen satte meg i forbindelse med stasjonsmesteren på Haltdalen, nemlig Hansen. Hansen var i kontakt med lokførere, konduktører og linjefolk. Det var han som gav meg tips om mange ting innenfor jernbanen. Før siste aksjonen på jernbanen fikk jeg høre av han at det var lite og nesten ingen på lager av jernbaneskinner. Dette tipset ble effektuert ved den siste sabotasjen da mange skinner ble sprengt.

I denne tiden var det veldig viktig å tenke gjennom alle ting meget nøye. I fra den minste detalj måtte man vurdere alt som var farlig. Bare en slik ting som å krysse vegen innover i Aunegrenda måtte nøye vurderes. En kunne ikke bruke samme plassen flere ganger, for her ble skisporene en felle for oss. Om folk oppdaga at her var det alltid skispor

Birger Nysetvold (t.v.) og Reidar Kvaal frisker opp minner ved utstillingen Grøt skole hadde i forbindelse med frigjøringsjubileet i år.

så begynte folk å snakke om dette og slik kunne det rulle på seg, og på denne måten komme for tyskerne via deres kilder.

Et eksempel - jeg var ute og skulle gi beskjed til dem i fjellet, det var i januar 1945 etter at vi hadde mista tre mann i Brunhytta i Singsås. Nå var det her en ettermiddag jeg var på vei til Grohytta, for der hadde vi en brevboks gjemt, som vi ga hverandre beskjed i. Den her gangen hadde jeg lagt turen etter vegen heimefra, og den tenkte jeg å gå til vegen tar opp til Nordaune gårdene, men jeg måtte gjøre en forandring, da jeg kom der møtte jeg noen karer en 6-7 stykker, det var noen hird som da var i Nordaune. Det var Tor Rokstad og gjengen hans.

Nå måtte jeg bare passere dem som ingen ting var noe sjeldent, jeg tok vegen til nordre Tverråa. Der stakk jeg inn i skogen og til fjells. Men når man ikke viste tegn til at det var noe å være redd for så gikk det helst bra. Nå vil jeg avslutte med å si, at her var en sammensveiset gjeng med meget solide karer. Jeg for min del hadde mange lærerike stunder sammen med disse. Og har bare godt å si om dem.

Prolog til frigjøringsjubileet 1970

Den skjønneste dag

Tegning: Kari Vårhus Sagen

Skrevet av Kari Sundan

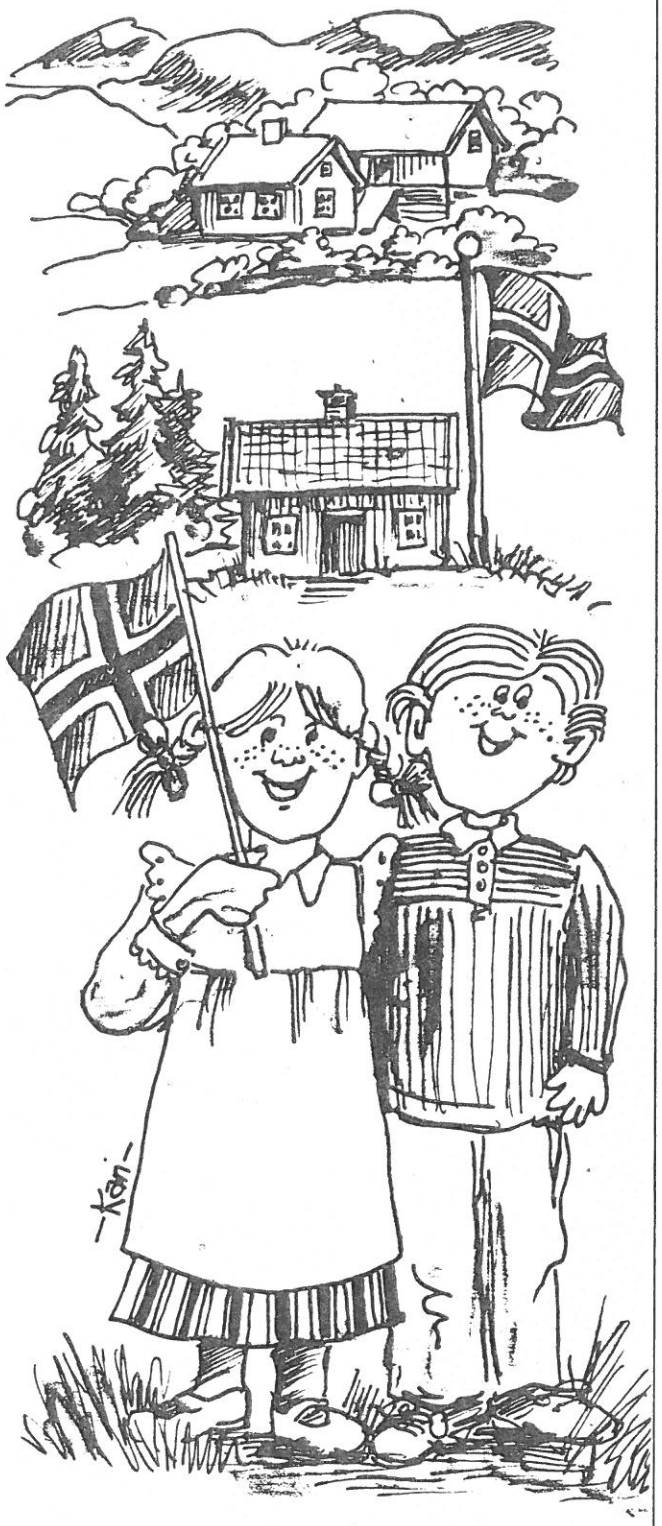

Den skjønneste dag som er sett noensinne
kom åttende mai i førtifem,
den aldri kan slettes ut av vårt minne
- når som helst kan vi mane den frem.
De snøhvite fjell med noen bare flekker
de rødmende flagg ved hvert eneste hus,
den vårsvangre jord og de fossende bekker
og folk som gikk rundt i en gledesrus.
Barn som marsjerte på sølete veier
og svingte begeistret sitt lille flagg,
og sang om frihet og fred og seier
og frydet seg i den lyse dag.
Vi sto der og stirret med tårer på kinn
og gjemte det hele i hjerte og sinn.
Nå skulle vi glemme de tunge år
som bøyde vår nakke og grånet vårt hår.

Skjønt hva visste vel vi om det Ragnarokk
som herjet i Europas jord?
Vi hadde av verden en fredet krok,
åt oss mette ved eget bord.
Hva visste vi om det blod som fløt,
den navnløse angst og den bunnløse nød
som fulgte i krigens spor.
Hva forstod vi om tortur og grufull død
og håpløs kamp for det daglige brød,
hva så vi av bomber og brennende by
av brølende tanks og tordnende fly,
av kamprøk som skjulte en himmel blå?
Det spurtes jo - etterpå.

Nå atter en vår over landet flommer
med løv som spirer og gras som gror
et varsel om grøde i hektisk sommer
til styrke for alle som i landet vårt bor.
Som takk må vi rekke en hjelpende hånd
til dem som knuges i lenker og bånd,
- trøste dem som gråter og lider
og dele med dem som sulter og strider.
La oss heise vårt flagg i takknemlighet
for liv og velferd, FOR FRIHET OG FRED.

Arne Reitan til minne

I innspurten med dette nummeret av «Oppunder Fjellbandet» kom meldingen om at en av våre trofaste bidragsytere, Arne Reitan, har gått bort - 78 år gammel.

Arne Reitan var født i Ålen som nest yngste av en søskenflokk på 9. Han gikk lærerskolen på Elverum 1930-34, men det var vanskelig å få seg fast lærerpost.

Fra under krigen og til 1948 var han lærer i Busetgrenda i Singsås. I slutten av 40 årene gikk han på lærerhøgskolen. Det ble jobb på Byneset som framhaldsskolelærer fram til 1956. Da kom han til Haltdalen. Her var han i framhaldsskolen til han i 1959 ble lærer i grunnskolen ved Grøt skole. I 1969 gikk han av etter to års sykepermisjon. Faren Anders Jonsen Reitan var lærer liksom 3 av Arnes søsken også var lærerutdannet. Det var far hans som forfattet bygdaboka «Ålen». Og historisk og litterært interessert var også Arne. Han var hele tiden interessert i skriving og hilsener kom ofte i verseform i en lett, munter tone. Han likte å omgås folk og slå av en prat. Og han var for øvrig sterkt knyttet til heimen og familien.

Etter at han sluttet i skolen levde og åndet han for skrivinga. Og produktiviteten var stor med dikt og sanger. «Oppunder Fjellbandet» var et tiltak som han satte stor pris på, og var med som bidragsyter fra starten.

I høst kom diktsamling nr. 36 i hefteform på egen utgivelse. Til sammen rommer de utgitte heftene omlag 2.300 dikt og sanger. Flere av heftene er illustrerte. De er oppdelte med to avdelinger de fleste bøkene, en med «Evige toner» og ett avsnitt med «Kvardagskvede». Forsiden av nesten samtlige hefter pregets av tegninger av «Stigrøm» - heimgården til Arne. Og under tegningen en kjent strofe, med lokal tilknytning. De fleste hentet fra Anders Jørgensen Reitan.

Noen av heftene inneholder salmer og sanger han har skrevet og som bl.a. Arnold Langøien og K. E. S. Lund har satt toner til.

Forordet til den første diktsamlingen som ble utgitt sa forfatteren det selv enkelt slik:

Å være dikter,
hør,
det forplikter.
Og derfor er det stor trøst
for meg,
at noen dikter
det er jeg
ei.
Men mens andre løser:
«På kryss og tvers,»
så skriver jeg
noen enkle vers.
Det er en tanke
jeg
engang fikk,
at for hjernen
er det
litt gymnastikk.

Vi lyser fred over Arne Reitan's minne!

G. G.

Herdalssletta

Av Ole Kirkbakk
Tegning: Steinar Flaten

Herdalssletta i gammel tid en rasteplass for kobberkløvjere fra Ljusnedals Bruk. Dette lå i Sverige ca. 3 mil øst for Vauldalen tollstasjon i Brekken.

Like ovenfor Skårdalsgrenda i Øvre Ålen, nesten på kanten av det dype og stupbratte Råengjelet, ligger ei lita slette, kalt Herdalssletta.

Det er ganske lett å finne frem dit. Om vi kommer bilende nordfra langs riksvei 30, må vi svinge ned til venstre ved Holtekrysset, for så etter en snau kilometer ta av til høyre i krysset like ovenfor Rugla skanser. Sistnevnte er kjent og omtalt i fektningsrapporter fra svenskekrigen (Gyldenløvefeiden) i 1679, en tid som ligger nær opp til den vi nå skal befinne oss i.

Herfra følger vi Engan-Nesvoldveien knappe 2 kilometer oppover til øverste gården i Skårdal. I veisvingen, rett ned for husene, tar vi av fra bilveien og fortsetter til fots rett frem på den første kjørevei fra Røros til Trondheim. Den ble ferdigbygd ca. 1780. Langs denne bukter den gamle pilgrimsveien seg i området her, snart på den ene siden, snart på den andre. Vi kan tydelig se den ligge der som ei grøft i terrenget. Begge disse veiene krysser sletta vel 200 meter lenger oppe.

Herdalssletta er ikke stor, bare ca. 15 m. i firkant. Den er hevet litt opp fra landskapet omkring mot nordvest og sørøst, mens den mot nordøst og sørvest ligger beskyttet av hauger og bakkeskråninger kledt med bjørk og einer, lyng og gras. Haugene og vegetasjonen der gir ly mot vestavinden som kan blåse sur og kald både høst og vår, og om vinteren mot en isende kald sno fra grensefjellene i øst.

Sletta ligger omtrent 560 meter over havflata, og bjørkeskogen rundt om har kvite, rette stammer. Men en vandrer skal ikke gå langt oppover lia før han ser forvridde bjørkerugger, som trosser vind og kulde i et klima

som i blandt kan være temmelig barskt. Men den forholdsvis lune beliggenhet gjør at en her likevel får en følelse av trygghet, og for 200 år siden kanskje ikke bare mot naturelementene.

Om somrene er den dekket av et kort stridt gras som i årenes løp, litt etter litt, har tetnet til. Det har nemlig ikke alltid vært slik. Her bur folk som kan huske at for vel 50 år siden var sletta flekkvis uten vegetasjon. Årsaken til det, mente man, var at herjedølen som kvilte her når de om somrene kløvjet smeltet kobber fra Ljusnedal til Trondheim, av og til mistet litt kobber når de tok av eller lastet kobberet opp i kløvsalene. Ellers er jordsmonnet her magert. Det er utvasket bleikjord med et rødbrunt lag under - en typisk podsollprofil med et tynt humuslag øverst. Den gir ikke de beste betingelser for vekstliv, men gras ville nok ha kunnet vokse her også for et par hundre år eller to siden hvis det ikke hadde vært miljømessige forstyrrelser.

Sletta er tørr og har en fast jordbunn. Dette sammenholdt med beliggenheten ellers, gjør at den er en høvelig rasteplass.

På nordøstsiden av den er det en svak helling til en strimmel av våtmark, og midt i denne renner en liten bekk. Her er det frodig vegetasjon og godt beiteland. Det er det også på hellingen ned mot kanten av gjelet. Lettet fra ei tung bør, har kløvhestene så ruslet rundt her på saftig beite og slukket tørsten av en sildrende bekk. Ferden over fjellet fra Sulus ved Aursunden har tatt på, men her fikk de en velfortjent kvil, mens mennene slappet av ved bålet.

En halv kilometer nedenfor eller nordvest for sletta ligger grenda Skårdal, og like langt mot sørøst har vi Vongravsgrenda. I den første tid da kobbertransporten fra Ljusnedal foregikk, og i 70-80 år fremover i tida, var det bare en gård i nærheten, og det var Skårdal, gnr. 59, bnr. 1.

Som før nevnt krysser den gamle pilegrimsveien sletta, og det samme gjør den første kjøreveien. Også den er fremdeles godt synlig. Ja, den brukes stykkevis som traktorvei. Sørøst for sletta grener kløvjeveien seg i to, og hvorav den ene tar av mot øst. Like ved gården Slettrøstet kan en tydelig se den i skråningen ovenfor Engan-Nesvoldveien. Herfra fortsetter den over Våttåsen, så innover Litjmolingdalen, og videre på nordsiden av Aursunden til Brekken og frem til Funesdalen. Her løper den sammen med Stora Rambovägen i nærheten av Tännes. I området er det også «overgang» til Herrdal- - Norgesvägen hvis hovedled gikk gjennom Skardørene.

I århundrene etter at Olav Haraldson ble lyst hellig, var det om somrene store skarer av pilegrimer som valfartet til Trondheim. Denne strømmen av mennesker på vandring varte nesten helt frem til første halvpart av det sekstende århundre. Pilgrimsstrømmen gjennom Brekken-Gauldalen var ikke av de største, selv sett fra et middelaldersk synspunkt, men likevel - den gikk der, og har satt sine spor.

Ljusnedal Bruk, hvorfra det kobberet kom som ble transportert over Herdalssletta, startet opp i 1687. Tre år før hadde samen Jonas Torkildson Mittifjell på samme underbare vis som Hans Olsen Aasen 40 år tidligere, funnet malm i nærheten av Ramundberget. Funnet vekte store forhåpninger i Kungliga Bergskollegium, især fordi man av kobberet kunne prege datidens mest gangbare mynt i Sverige, nemlig koppardalaren. Men også eksporten til utlandet var dengang av stor betydning for Sverige. En var nå inne i en urolig og hard tid for Norden med alle krigene som lå som en mare over folkene i de fire nordiske land.

Den 21/2 1686 gav kong Carl XI tillatelse til å starte opp med bergverksdrift i Herjedalen og smeltehytta i Ljusnedal ble bygd.

Det ferdigsmeltede metallet ble i de første årene kjørt med hest og slede åtte mil ned til Sveg, hvor nye førselsbønder tok over og fraktet lasten videre den lange veien helt frem til Søderhamn, over 32 mil i alt. Her ble kobberet lastet om og transportert med båt til Stockholm. På tilbaketuren hadde de med seg matvarer og andre nødvendighetsartikler som folka ved Bruket trengte i sitt daglige liv, og dertil hjelpemidler til gruve- og hyttedrifta.

Denne transporten var lang og besværlig, og varene ble dyre. Returlasten kom ikke

alltid frem heller. En lei følge av dette var at det oppstod mangel på levnetsmidler for menneskene ved Bruket, og det hendte at de måtte bake barkebrød. Man anså det derfor å være en fordel om man kunne eksportere kobberet over norsk territorium og omsette det i Trondheim, eller bruke Trondheim som utskipningshavn. Avstanden til denne byen var flere mil kortere enn til Søderhamn og Stockholm, og dertil slapp de omlastning under veis.

Trolig har en gren av den gamle pilegrimsveien gjennom Ljusnedal tatt av mot nordvest og gått gjennom Brekken, langs nordøstsiden av Aursunden, gjennom Litjmolingdalen og ned til Skårdal i Ålen. Langs denne veien finnes plasser med navn fra pilegrimsferdene, som Korsbacken ved foten av Funesdalsberget og «Bortmekorse» i Tenndalen. Ved nordenden av Aursunden har vi gårdsnavnene Sulus. Ordet Sulu kommer av gammelnorsk Saluhus (herberge). Det finnes eksempel i Sverige på at bonden på et slikt sted hadde sin gård av kongen for å gi ferdafolk, deriblant pilegrimer, oppvarmet rom og mat uten betaling: «Gjurd Bodakarl, som vid tiden 1280 innehade sjelastugan eller selohuset på Ragundaskogen i Jemtland mot skyldighet att tillhandahålla vegfarande (fremst pilgrimer) husrum, mat och dryck».

Da det ble aktuelt med kløvjing av kobber vestover til Norge, var det naturlig å bruke den gamle pilegrimsveien der det høvde seg best. På vinterføre med hest og slede fulgte man ikke slavisk kløvjestiene, men kjørte etter sjøer og elver der det passet seg. En har ikke hittil greid å få tak i skriftlige beretninger om de enkelte transportene over fjellet og videre nedover Gauldalen til Trondheim. Bergkollegiets arkiv, som kanskje kan fortelle om dette er ennå ikke ordnet. Men derimot finnes det skriftlige kilder hvor det fortelles at salg av kobber til Norge har funnet sted. og likeså at det har foregått utskipning av metallet over havnen i Trondheim.

Svensken Alfred Jansson har i sin bok «Ljusnedals Bruks Krønika» tatt med et par notiser om salg av dette metallet til Norge. Han nevner at i 1708 solgte kasserer Høøk årets kobberproduksjon 14.1 skpd (ca. 2100 kg) til Norge, og at da nordmannen Andreas Floor (født på Røros) i sin tid skulle overta driften av Bruket, så forbeholdt han seg å få omsette kobberet tollfritt i Norge.

I Trondheim tollarkiv står det i tollboka for april 1706: «Blef veyet for Hendrich Hornemand som er indført fra Sverig ved Olle Sifuersen kaaber 22 skpd. 14 lipd. 10 pd.». I juni samme året utførte Hornemand kopper til Flensburg og Kerteminde som begge dengang var danske byer.

Man kan være forundret over at det foregikk leveranser av nyttige metaller til land en så ofte og så lenge hadde vært i krig med. Men folka på hver sin side av grensen var ikke alltid fiendtlig innstilt mot hverandre, sjøl om begge parter fryktet innfall av nabolandets soldater. År 1711 kom det f.eks. norske soldater til Ljusnedal, og inspektør Nils Phallen måtte sette mot i arbeiderne, og dermed få dem til å bli ved smeltehytten og verne om den.

I Ålen, og der spesielt grenda Skårdal og også Vongraven, har den muntlige tradisjon visst å berette om de svenske kobberkløvjerne. Her holdt de fortellingene om svenskene levende helt inn i vårt århundre. Siden er de etter hvert blitt glemt. I dag husker man ikke annet enn at denne ferdselen har foregått en gang langt tilbake i tida. Folk er ikke lenger i stand til å referere til spesielle hendelser fra denne tiden. Likevel kan man slå fast som sikkert når en sammenholder den muntlige tradisjon med de skrevne kilder, at det har foregått en transport av dette metallet gjennom vår bygd. Videre synes det klart at denne transporten har funnet sted både sommer og vinter.

Med hest og slede kunne de på vinterføre få med seg langt tyngre lass enn på en kløvsal. Selvsagt kunne man ikke dengang frakte så store lass på en slede som i vår tid, dels og mest fordi vinterveien ikke gikk etter planerte veibaner (i hvert fall ikke her), dels fordi hestene som de brukte dengang, hadde en mindre kroppsbygning enn nåtidens. Dette kommer klart frem når vi sammenlikner gammelt seletøy med det som brukes i dag.

Førselsbøndene møtte mange hindringer

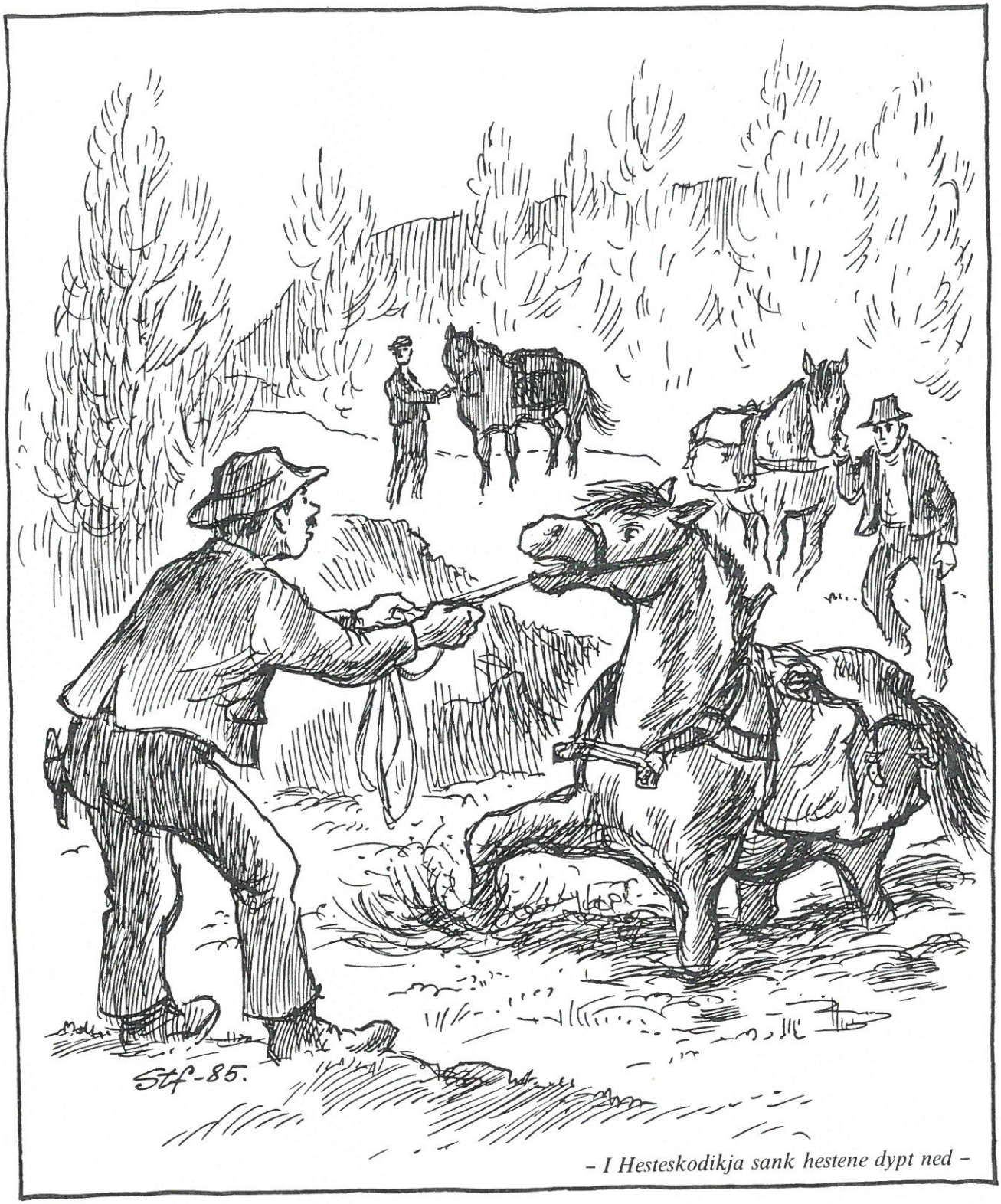

- I Hesteskodikja sank hestene dypt ned -

fra naturens side. Om vinteren streng kulde, isnende sno eller tett snøvær. Og det gjaldt å komme «tørrskodd» forbi råker, fosser og stryk i elvene, over stubber og stener i skoglende, og ellers opp og ned bratte kneiker og dalskråninger. Førefall kunne inntreffe med bar mark når de kom nederst i Gauldalen. Her ble det aktuelt å leie vogner for å komme videre. Det samme gjaldt kløvjerne når de nådde kjørevei. Frakting om vinteren krevde dessuten et mer rikholdig utstyr av klær og mat, nær sagt både til folk og dyr.

Sommertransporten møtte også sine hindringer. En kan nevne myrer og fossende elver.

Sønnafor Våttåsen, innenfor Skårdal er det f.eks. et myrhol som kalles Hesteskodikja. Her sank hestene dypt ned, og bena sugde seg så godt fast at de iblant mistet sko, mens de slet seg opp igjen.

Selv om Herdalssletta fra naturens side var et høvelig sted å kvile på, (og dessuten i den tid hadde en sentral beliggenhet), så er det kanskje ikke godt nok grunnlag for å påstå at den var rasteplass for de svenske førselsbøndene, og at det var nettopp denne sletta de kvilte på.

En har prøvd å undersøke dette nærmere. Ved å ta jordprøver på sletta og i området rundt den, og foreta kjemiske analyser av disse, har en påvist større innhold av kobber på selve sletta enn rundt den. Med metalldetektor har en funnet smeltede kobberklumper, hesteskosøm, messingknapp og jernspenne. Alt ved et noe lettvint søk.

Av dette, sammen med det øvrige, tør en påstå at her har herjedølene tatt en velfortjent kvil etter turen over fjellet. Og på heimveien slappet av her før de startet opp med en anstrengende marsj oppover bakkene mot Våttåsen og videre til Sulus ved Aursunden. Sett fra Herdalssletta var det første etappe på veien heim til Ljusnedal. Kløvsalene var nemlig ikke tomme på heimveien heller. I dem lå korn, salt, sild og fisk, varer som de sårt trengte i sitt daglige liv.

Så lenge det fantes bare en gård i Skårdal, er det rimelig å tro at denne ofte fikk besøk av kobberkløvjerne fra Ljusnedal. De kunne ha behov for levnetsmidler av forskjellige slag. Kanskje de trengte hjelp til å utbedre skader på seletøy og kløvsal, og etterse hestesko etter som turen over fjellet kunne slite hardt på utstyret, og med tanke på Hesteskodikja, påse at de satt ordentlig fast. Ting man fant på sletta vitner om det. Mennene og hestene trengte dessuten en velfortjent kvil.

Måten «gubbene» i Skårdal fortalte om de svenske førselsbøndene på, gir oss følelse av at de ble vel mottatt, og de fikk den hjelp som gården og folka der var i stand til å yte. De forstod hverandre utmerket godt, for mange av svenskene talte en dialekt som lå nær opp til deres egen.

Ennå i dag treffer en på, i hvert fall blant eldre mennesker i Ljusnedal, personer som i sin dagligtale har ord og setningsdeler som fullstendig likner på ålbyggdialekten i bøyninger og tonelag.

KILDER:

Alfred Jansson: «Ljusnedals Bruks Krønika». Stockholm augusti 1958.
Herjedalens Fornminneførening: «En bok om Härjedalen».
Ola Hummelvold: «Pilgrimsveiene».
Anders J. Reitan: «Ålen».
Dr. phil. Jørgen Reitan: «Gamle vegar og gamle namn i Trøndelag».
Statsarkivet Trondheim.
Bygdemuseet i Funnesdalen og Bruksvallarna.
Store Nordiske Konversasjonsleksikon.

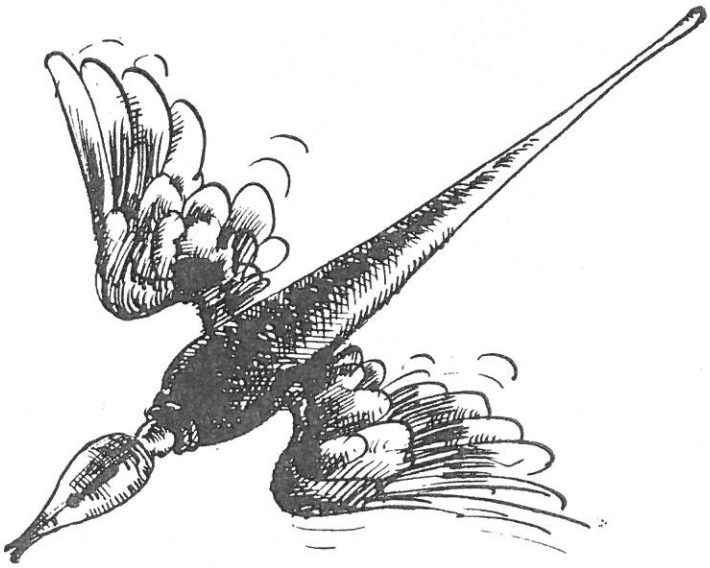

Oddmund Volden:

Tegning: Kari Vårhus Sagen

Grinda mellom Heksem og Haltdalen prestegård

To dokumenter fra 1829 og 1866

Materialet til denne artikkelen har jeg funnet på Statsarkivet i Trondheim, der det ligger en mappe med korrespondanse fra Haltdalen prestegård på 1800-tallet.

I 1829 ble det holdt forlikskommisjon på Ramlo, der sogneprest Holger Halling Schjødt stevnet bøndene på Heksem: Johan, Lars, Bersvend, Torvald og Anders, fordi disse ikke hadde holdt grinda mellom Heksem og prestegården i stand.

Schjødt var sogneprest fra 1824 til 1846, og i bygdaboka står det at han var en hissig kar som la seg ute med alt folk: Forpakteren, drengene, naboene og bygdafolket for øvrig. Således stevnet han forpakteren fordi denne skulle ha brukt av prestens høy til hesten når han kjørte for egen regning. Schjødt kom på kant med både lensmann Ole Svendsen og etterfølgeren Svend Olsen, og han lå også i strid med embetsbrødrene sine. Bygdaboka forteller at prosten på Støren til slutt tvang Schjødt til å søke avskjed.

Men det var altså grinda. Heksembøndene måtte gå med på dette forliket i 1829:

> «Førend Kreaturene slippes ud om Vaaren, sørges for at Grinden imellem Hexem og Præstegaarden sættes i saa forsvarlig Stand, at den som Veiloven byder, kan lukke sig selv, og forsynes saavel paa Siderne, at intet Kreatur kan snige sig imellem. Forsømmes det, betales til Holtaalens Fattigkasse 5 - siger fem - Speciedaler, og Grinden besørges istandsadt paa Vedkommendes Bekostning.»

Så følger en oppregning over hvilke bøter en måtte regne med hvis et husdyr likevel skulle «snige sig» over til naboen. For ei ku skulle synderen betale 8 skilling, og hvis kua ble satt inn om kvelden og sto til dagen etter, økte mulkten til 12 skilling. Dersom kua enda ikke var hentet neste kveld klokka åtte, kom straffen opp i 1 ort, som måtte betales daglig så lenge kua sto der.

Det finnes knapt en gårdbruker i våre dager som ikke har vært til naboen og loset tilbake ei ku, en kalv eller noen sauer. Mer sjelden er det vel at en må ut å lete etter grisen. En slik mulighet var tatt med i forliket fra 1829, der det står:

> «For en Griis betales 1 Speciedaler, og holdes den Natten over, 12 skilling mere, og dessuden for en heel Dag 1 ort. Dagens Længde som forhen bestemt.»

Grisen ble altså regnet for et værre skadedyr å få inn på jordene enn ei ku. Forliket blir avsluttet med denne trussel:

> «Kan det bevisliggjøres at et Kreatur er opfanget i Præstens Have, løses det mod at betale 1 Spd og ellers hvad som tilforn er bestemt i Henseende til Betalingen for Tiden det holdes indspærret.»

Grinda mellom Heksem og Prestegården dukker opp på nytt i noen papirer fra 1866, da Wilhelm Frost er sogneprest. Han skriver et brev til stiftamtmannen og legger fram grindproblemet sitt:

> «- om der kan være noget at invende imod at der opføres Grind imellem Holtaalens Præstegaard og Gaarden Hexem i Postveien, da paalidelige Folk paa Hexem kunne bevidne at Grindstolperne bleve borttagede ved at en Flom i Aaret 1852 ødelagde Veimuren, og efter den Tid ere de paa Grund af Vedkommendes Likegyldighed ikke opsate. Da som bekjent paa Hexem ere mange Brugere er det for at kunne have Fred med Naboerne af høieste Vigtighed for Præsten ved en saadan Grind at kunne forhindre Kreaturers Indtrængen paa mine Jorder.»

Presten sender med en uttalelse fra to bønder på Heksem (Hans og Simon) som er villig til å avlegge ed på at grindstolpene ble fjernet i 1852 etter at vårflommen hadde ødelagt veimuren. Dessuten vedlegger Frost

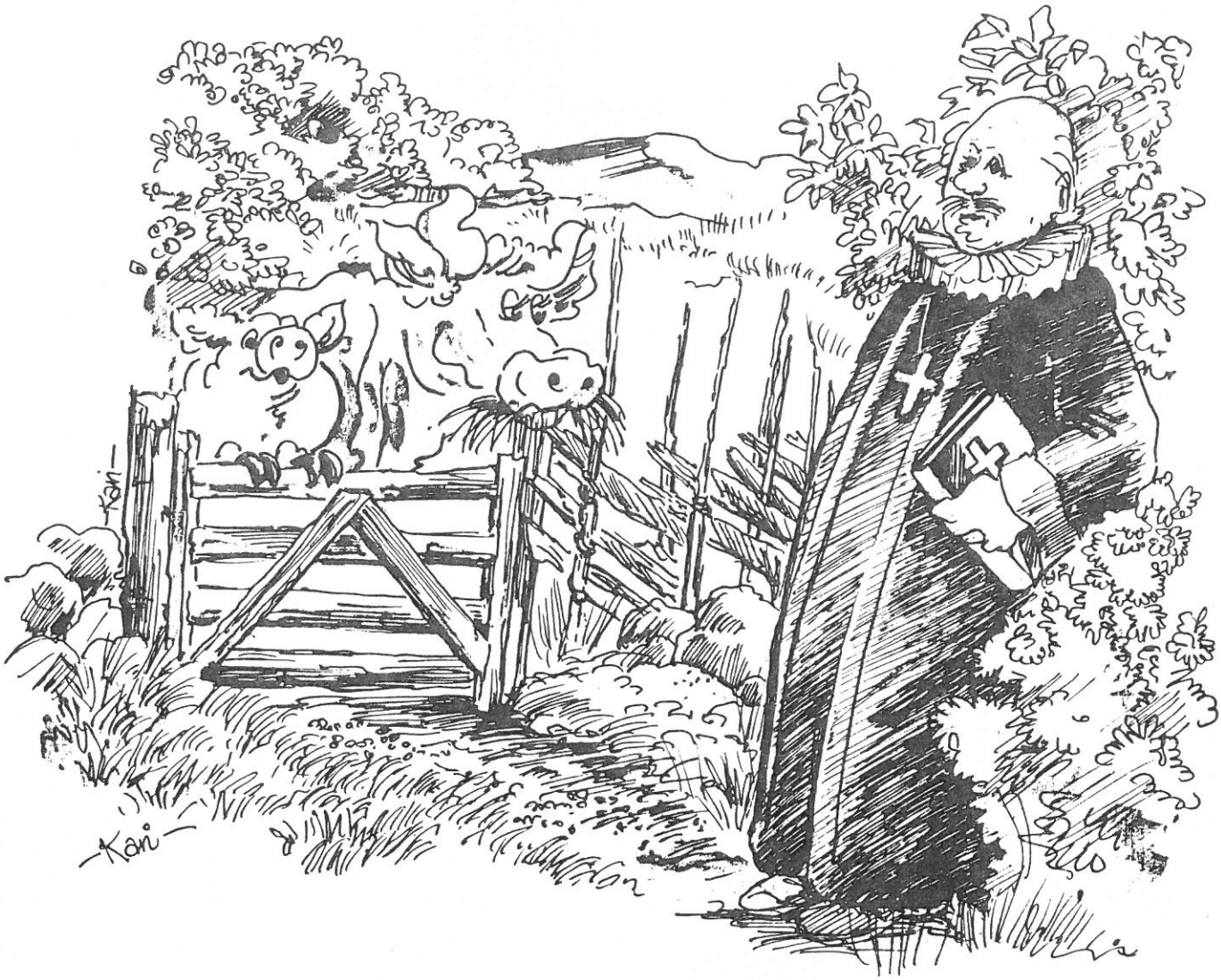

en anbefaling på lensmann Ole Hansen, som også taler varmt for grinda:

> «– en Grind der kun har været benyttet en Uges Tid eller to om Vaaren, forsaavidt Kreaturene have været sluppet paa Jordene forinden de flyttes til Sæter, hvilket skeer saasnart det bliver Hamning der, og nogle Uger om Høsten fra den Tid Kreaturene kommer hjem fra Sæter og indtil de sættes ind; paa andre Tider har Grinden ei staaet i Ledet. – – – Skulde Vedkommende nu ansees berettiget til at opføre Grind igjen, da maa det gjøres til Betingelse at den ei maa lukkes paa andre Tider end foran nævnt.»

Men argumentene fra lensmann og prest hjelper ikke overfor veimyndighetene. Stiftamtmannen sender brevet videre til veiinspektøren, og denne kan ikke anbefale at grinda blir satt opp:

> «Da Amtets Veivæsen altid har gjort sig til Regel at negte Grinders opførelse paa 1ste Klasses Vei, kan jeg heller ikke for nærværende Tilfælde tilraade at give Tilladelse hertil.»

For oss som ferdes etter riksveien i 1985, kunne det ha vært interessant å vite hvordan amtet for 120 år siden definerte «1ste Klasses Vei.»

Halvor Larssen Saksvold

– *Ålens første ordfører*

Gunnar Aasvold

«Me som her ei mor hev ått, upp i desse dalar, å me veit, me veit det godt, kor så hjarte talar.»

Ja, slik kunne Anders Reitan synge. Han kjente sitt land og folk. Han kjente ålbyggenes lynne og lengt til det sted hvor deres vugge sto. Det er vel dette som kjennetegner det ekte fedrelandssinn. Og som han også sier i sin bondesang: «Bondens hytte er mig kjær. Når jeg den i lien ser, drages mig i minne, hvor jeg der av rote rant, og hvor blide de dager svant, som jeg nøt der inne.»

Det var vel dette som Halvor Larssen Saksvold også var besjelet av en sommerdag i det Herrens år 1837. Han tok da vandringsstaven fatt fra Levanger til Ålen. At han var kommet til Levanger som skolemester på den tid, kan vi vel undre oss over. Da han var født i 1796, så var det ennå ikke noe Klæboseminar i hans ungdomstid. Ikke hadde vel prosten i Støren oppretta noe 1 årig seminar heller på den tid. Da måtte han vel være sjøllært i yrket. Kanskje var han av de lyse hoder som presten anbefalte for å få gå Bergverkskolen på Røros. Den var etter ei tid ei god skole for evnerike gutter som fikk lære både matematikk og skrivekunst bedre enn i vanlig skole. Det var vel på dette grunnlag han tok til som skolemester og som gjorde at han kom til Levanger.

Halvor var grepet av Haugianerrørsla og holdt opp bygdas, før almuen, så han var vel allsidig utrustet.

Når det var han kom til Levanger, savner jeg opplysninger om, men det kan vel antas at det måtte være i 1820 åra da Halvor var mellom 25–30 år.

Men at han flytta til Ålen igjen i 1837, tør være sikkert. Han ble som kjent den første ordfører i Ålen, Haltdalen og Singsås Prestegjeld da Formannskapslovens forutsetninger ble satt i kraft fra *1838* med valg av herredstyrelse og formannskap. Et ordførerverv kunne vel neppe være noen økonomisk

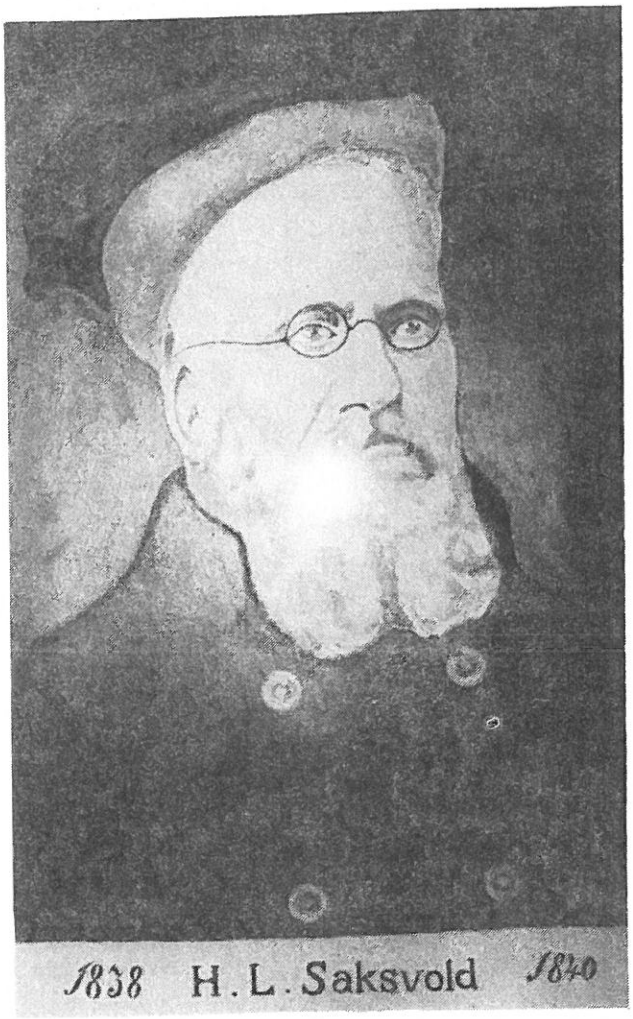

Foto av maleri på Ålens første ordfører, Halvor Larssen Saksvold

fristelse i den tid. Etter opplysninger fra Skogn Bygdehistorie, var Halvor Larssen Saksvold godt etablert i Innherred, da han foruten å være skolemester også var eier av gården Buran vestre ved Levanger. Denne gården solgte han da han skulle reise tilbake til Ålen.

En materialistisk agrar i vår tid, kan vel stille seg noe undrende over at han forlot det fagre, fruktbare Innherred med frodige navn som: «Munkeby, Matberg og Fleskhus m.v.» for å dra tilbake til stenmarkene i Øvre Gauldal. Det var ikke så enkelt å flytte heller på den tid. Historia veit å fortelle at Halvor som da var familiemann, laga seg barnevogn av to gamle rokkhjul før han dro ut på

Gata på Stensli

Av Per H. Kulbotten

Før jernbanen ble bygd, foregikk nesten all transport av varer inn og ut av bygda om vinteren. Elveisen var en lett og relativt sikker veg.

Da jernbanen ble åpnet for vel 100 år siden ble kommunikasjonen med utenverdenen snudd helt om. Nå kunne man få vanlige handelsvarer hele året. Fra Eidet - senere Stensli stasjon - ble det sendt og mottatt il - og fraktgods i pakker, større partier og hele vognlaster. Jernbanen ble selve livsnerven i bygda. Her møtte det opp handelsreisende (prøvehandlere) og tater, turister og anleggsfolk og småbrukere og gruvearbeidere. På forsommeren kunne det komme hele hoper med ungdom fra sjødistriktene for å søke om onnearbeid i Ålen. Gårdbrukere som hadde behov for slik hjelp møtte da opp, og tok med de eller den som de mente passet som slåttetaus/dreng. Høsten 1918 sto det ekstratog med russiske aristokrater som var på flukt fra revolusjonen i mange timer ved Eidet. Alle bar preg av å være meget rike, men viste tydelige tegn til nervøsitet. Omsider drog de videre, kanskje til andre land?

Jo, toget ble brukt til alt. Det kom vogner med gjødning, kalk, pudrett, høy, mjøl, post og andre varer. Johan Vold kom med smågris fra Løten. Grytenholm sendte vognlaster med levende dyr som han hadde kjøpt opp i bygda. Nesten i hvert godstog var det dyrevogn. Når noen ble syk og måtte på sykehus, var det toget som ble benyttet til transport. På personvognene var det en kupé, hvor døra gikk rett ut. Der ble sykebåra satt inn. Verre var det før den tid, for da ble sykebåra satt i ei godsvogn sammen med pakker, kasser, parafinfat og grisunger. Folk som arbeidet ved gruvene reiste med toget til Reitan, Tyvoll (Rugldalen) eller Nyplassen (Orvos). Da var det som oftest Langletemaskina som var i bruk. Enkelte helger når de kom heim igjen hette det at de kom med «Naftatoget».

I jernbanens første tid var det her ved Stensli restaurant med salg av bl.a. middag. Især var denne meget benyttet av reisende med nattoget og daghurtigtoget.

På stasjonen arbeidet det foruten stasjonsmester, også stasjonsformann, 3 telegrafister, 1 lærling pluss 2 til å arbeide med kullemping og å passe på vannstasjonen. De siste hadde også ansvaret for parken. I 1939 satte Narvesens kioskkompani opp bladkiosk her. Den var det Berit (Bibbi) Grønn som drev til hun døde i 1962.

I stasjonens nærhet grodde det snart opp flere hus. For det meste var det folk som arbeidet ved jernbanen som bygde her. Snart ble det butikk og bakeri og kaffesalg. Den første butikken var hos Stav. Siden kom en forretning som noen eainger slo seg sammen om. Butikken ble bygd der det nå er trafokiosk. Dette samlaget gikk ikke lenge, og John P. Østeng overtok det hele og drev forretning der i endel år. Så kom Ingebrigt

---

den lange ferden. En tør vel gå ut fra at ferden startet med båt fra Levanger til Trondheim. Derifra måtte vel apostlenes hester ta landevegen fatt oppover Gau' dalen. Om vegen var både lang og tung, så var motet ungt. De to som gikk var i sine beste år og heimlengten dro vel halve børa.

Jeg synes å sjå for meg mine salige oldeforeldre vandre opp i Svøljen med rokkhjulvogn på heimveg. Da visste de at dalen snart skulle vide seg ut og den vakre heimbygda åpne seg for dem.

Da rant det kanskje i minne igjen et vers av Reitan:

«Der sukka vår fader med bøn i barm,
det vil me i hjarta vårt gøyma.
Der gret ho vår moder ei tåra så varm,
det bør ikkje sønene gløyma.»

Om han noen gang angret på at han flyttet tilbake fra Innherred til Ålen, sier historia ingen ting om.

Jeg vet bare at han noe senere i livet spekulerte på å kjøpe gård i Meråker iflg. Ålens historie. Det var en av sønnene som ble sendt over fjella på ski for å forberede dette, men han omkom inne på Tydalsfjella. Først mange år senere ble det at en dattersønn av ham, far min, kom til Meråker som baneformann og hvor han også kjøpte gård.

Fra Stensli stasjonsby. De som er med på bildet er fra v.: Arne Tøndel, Tina Fætten, Marie Otnes med Klara, Olga Otnes, Ingebrigt Rotan med Harald, Knut Fætten, Peder Løberg, Arne Otnes, Otto Otnes, Peder Halvorsen Stensli.

Rotan heim fra Amerika. Han bygde først en kolonialbutikk, siden også en manufakturbutikk. Bakeriet etter John O. Stene kjøpte han også. Til baker ansatte han Alfred Tøndel. Snart kjøpte Tøndel både husa og bakeriet. Han drev sin bakeributikk i nesten 50 år. Tøndels varer var svært etterspurte, og han leverte varer fra Rognes til Glåmos, til Kjøli og Killingdal, og ellers til de andre forretningene i Ålen, Haltdalen og Hessdalen. Tøndel var den siste som bakte «Greslabrød». Når Eidet Handelssamlag ble siftet har jeg ikke klart å finne ut, men det må ha vært noen år før første verdenskrig. «Samlaget» hadde butikken i husa som Rotan bygde til i 1930 da Ålen Kooperative Selskap overtok, og det ble filial under dette. I 1939 bygde de nytt hus på utsiden av vegen. Denne ble nedlagt i 1979.

Andre som drev forretning her var Hans Einarson og John H. Rotan.

Kafutsalg har det vært på flere steder. Den siste kaféeier var Anna Grønn. Der bodde mye jernbanefolk, og ellers var det stor trafikk hos Anna. Der var det post- og lasskjørere om dagen, og ungdom om kvelden. Der ble det spilt «Kladd» og diskutert politikk. Der ble det arrangert langrenn og springing. Der satt det reisende som ventet på neste tog. Kanskje noen hadde «vådd» djupsnøen fra Hessdalen og trengte å skifte klær og sko.

Vegstumpen mellom butikken og stasjonen ble kalt «Gata 2, for dit kom det folk fra hele kretsen selv om de ikke hadde noe bestemt å gjøre der. Mange gikk ofte «på stasjonen åt toga.»

Det var lenge før det ble faste åpningstider på butikkene. Folk fikk handle nesten når de ville. Alle varer ble veid og målt opp på stedet. Hit kom Patronen, Tusen, Sjølaper, Mettemoster, Fabro, Kvantingen, Litjena, Kandidaten, Rangkaggen, Joberret, Tante og andre.

Under taket hang det sagblad, fiskeremmer, sinkbøtter, parafinkanner, messingtråd o.l. I skuffene var det kvetemjøl, kaffe, sukker,

gryn, erter, hesteskosøm, bek, guloker og sinkhvitt, pepper og nellik. I hyllene lå det tøystuver, sko, sålelær, krustøy og amerikansk flesk. På gulvet sto det sirupstønner, sildtønner og spyttebakke. I kjelleren var det fat med oxanolje og linolje. I et slikt lokale var det en egen atmosfære. Bua var samlingsplassen i kretsen, og blåbenken ved døra var alltid i bruk. Ja det hendte at noen satt der hele natta for å spille kort om varer. Ofte var det byttehandel. Noen kom med huder og skinn, andre leverte multer og blåbær, eller om vinteren ryper og harer. Kreditthandelen var meget utbredt, og dette skapte vansker for driften.

Post og varer til Hessdalen ble fraktet med hest. I førefallet om våren bød det ofte på problemer. Da kunne det stå sleder og vogner fra Brennbrua og langt oppover Hessdalslia. Når det kom vogner med høy eller annet, kunne det være lange rekker med hestekjørere ved stasjonen. Det ga et uforglemmelig inntrykk å se 10–20 hessdøler med hver sin gamp. Da gikk praten livlig med skryting, erting og syting. En skrøt av at hesten hans var god i snøen, en annen hadde fått ny skåkklokke fra Mora, en tredje søt over det dårlige føret i Kulbottenbakkene. Men for det meste var det syting over den evindelige sene våren. Ikke en eneste merkedag var kommet med bud om bedre tider.

Gammelposten – Johannes Ryen – kjørte post annenhver dag hele året, uansett vær og føre. I 1929 ble dette lettere for da kjøpte John Kjerrengvold sin første bil. Snart ble det fast rute fra Stensli til Hessdalen, og etter hvert også utover seterdalene ved Hessjøen og Øyongen.

Her ved Stensli utspant det seg mange episoder som kunne vært verd å minnes. Enkelte ganger var vel spøken i groveste laget, men det var den tids form for underholdning. Her skal vi ta med en smakebit:

Det var tirsdag, og Johan Wold var med godstoget med smågriser. På stasjonen var det som vanlig endel interesserte kjøpere. Blant disse en vi kan kalle Jo. Wold hadde flere kasser med griser, deriblant en hvor grisene var svartroset. Wold bød frem en slik meget billig. Bare 5 kroner. Jo bedyret at han ville ha rett gris og ikke en fussgris. Dette opptrinnet hørte en av telegrafistene. Han bodde hos Anna, og nå skyndte han seg dit og hvisket noen ord i øret på noen banearbeidere som satt der. Da Jo kom forbi, ropte de ham inn på kaffe. Jo lot seg ikke be to ganger, men hengte fra seg strisekken med grisungen på jernbanegjerdet. Telegrafisten stod og ventet på dette, og nå var han snar ut med en sotet kjele og laget store, svarte roser på grisen. Da kaffekoppen var tømt foreslo banearbeiderne at de skulle se grisen til Jo. Det ble stort oppstuss da de fikk se den rare grisen, og Wold fikk ingen pen attest der den dagen.

«DANSKA»

Av Margit Krogstad Ramlo

Ellen Nordtømme, (i dagligtale kalt «Danska»), ei tapper lita kvinne som levde i Haltdalen fra ca. 1883 til 1949.

For å begynne med begynnelsen. Hun var født i Horg i 1860. Akkurat årstallet hun kom til Haltdalen er ikke så godt å si, men antagelig rundt 1883. Hun var også ei tid hushjelp hos Finborud på Røros. Om det var før hun kom til Haltdalen har jeg ikke funnet ut. Hun hadde i sitt liv 3 barn som alle døde ung. Barna var: I følge kirkebøkene var Anna Amneusdatter Nordtømme, født 22. mars 1882 i Trondheim. Hun måtte da være født før «Danska» kom til Haltdalen, så slik må en tro at hun kom her en gang på 1883 tallet.

Anna ble konfirmert i Haltdalen 2. mai 1897, og døde 14. september 1898 visstnok av giktfeber og hjertesvikt. Hun ble da 16 år gammel.

Så hadde hun en gutt, Martin Keld Larsen, født 6. mars 1884 og døde 16. juli 1904 av tuberkulose, han ble da 20 år gammel. Det var i den tiden tuberkulosen tok så mange unge.

Ellen var kokke hos en danske «Larsen» som drev «Hultrå gruber». Det skulle være han som var far til «Keld», som hun selv kalte ham. Herfra fikk hun så navnet Danska, navnet som hun fikk beholde hele livet.

Ei lita jente som hette Sofie ble bare knapt 2 måneder gammel. Hun var svakelig ved fødselen og ble hjemmedøpt. Født 12. mars 1897 og døde 2. mai 1897, samme dag som Anna ble konfirmert.

Av det som her er fortalt, kan en tenke seg for et hardt liv det måtte være for en enslig mor.

Hun var visstnok også kokke ved Kjøli grube ei tid.

Men det var i Haltdalen hun levde og arbeidet et langt liv, til hun døde på Røros Aldersheim i 1949. Hun var da 89 år gammel.

Hun fikk tomt under Ramlo, «Ramnesgården» og fikk seg opp ei lita stuggu. Den besto av ei stue og et lite kammers og gang

«Danska» – Ellen Nordtømme

med vedbu attåt. Huset lå rett ned for Rathagen ved riksvegen. En kan vel enda se tuftene der huset sto og avkjørselen opp til huset er fremdeles synbar. Det var hardt for ei kvinne med 3 barn å overleve i den tiden. Det var ingen morstrygd, og faren slapp som regel unna alle forpliktelser. Men Danska arbeidet og slet nesten døgnet rundt, og hun lå visstnok ikke hverken kommune eller noen andre til byrde.

Alle som skulle ha noe grovarbeid gjort sendte bud på Danska. Det var potetsetting om våren og potetopptaking om høsten. Så var det slakting om høsten. På alle gårder i den tiden ble det slakta ganske mye og Danska greide opp med alt.

Det var mye arbeid når tarmene skulle renskes for fett og skitt. Så skulle de vrenges og rengjøres, noe som var litt av en jobb. Sommeren var det å trø dem i sagflis, og om vinteren ute i snøen. Så skulle de vaskes til de var skinnende rene. Etterpå skulle de blåses full av luft, for å tørkes til de skulle brukes. Til

blåsinga brukte hun ei tråsnelle, men hadde hun ikke det, brukte hun bare munnen. Jeg har selv sett henne i aksjon. Slik hadde de da lager av tarmer ferdig til bruk når de skulle stappe pølse.

Hun var i mange år fast hjelper hos handelsmann Langland, som drev med innkjøp av slaktedyr.

Da tok hun tarmene med seg heim og tørka de. Når hun så skulle levere de tilbake til Langland, gikk hun etter vegen med tarmslynga over skuldrene. Og så lita som hun var, var det ikke mye som var synbart av henne. Heldigvis var det ikke mye biltrafikk i den tiden. I skuronna om høsten var hun alltid med. Jeg var selv med og bandt kornband sammen med henne på Moen.

Det var vel rundt 1930. De brukte da hest og slåmaskin å slå kornet med. Så var vi da endel som gikk etter og bandt kornband. Og Danska var med tross sine 70 år. Og vi skulle helst ikke rette ryggen for mye. Det hendte nok vi unge retta oss opp. Da sa hun: «Gjer døm ittnå de der tøsan bortpå der. E tykje hugguet vett i veret på døm hele tida.»

Var vi ledig skulle vi plukke aks som lå igjen på åkeren. Det skulle ikke ligge ett aks igjen. Hun var nøysom i alt arbeidet.

Saueklipping om høsten var også hennes jobb. Det var ikke gjort på 5 minutter å klippe en sau med vanlig sauesaks.

Penger hadde hun ikke mye av. For arbeidet på gårdene fikk hun naturalia. Det var potet, mjøl i trøskinga og litt slakt i slaktetiden. Også ved fikk hun for arbeidet. Slik levde hun.

For å få litt kontanter begynte hun med høner, og solgte egg. Jeg husker hun sto ved ungdomshuset om lørdagskveldene og solgte egg til ungdommen.

Og det var ingen som «mobba» Danska, for å bruke et moderne ord. Ei tid hadde hun også griser. Hun fikk seg opp et lite grisehus og fikk tak i ei purke. Så fikk hun grisunger som hun solgte. Når grisungan kom til verden lå hun i grisehuset, så de ble passa godt på. Om høsten var det bærplukking. Moltemyran kjente hun godt. Hun vassa over elva, bortover og over att med børa. Og den var ikke lett. Ofte overnatta hun ute når hun var på bærtur, da hadde hun senga under ei gran. En gang hun kom fra moltetur borta elven, sa hun det hadde gått bjørn oppå Hardmoa ovafor Rønningsgårdøm.

Hun hadde da gått berføtt over der for at folk skulle tru det var bjørn. Ei lita fantrand var det også i Danska.

Hun var et friluftsmenneske som likte seg ute i naturen. Sommerstid bodde hun ute. Hadde et lite kjøkken i et skogkratt like ved huset sitt. Her laga hun maten og spiste ute når været tillata det. Rundt huset var det bare stengrunn. Men Danska bar jord i bøtter og fikk det til å gro mellom stenene.

Hun dyrka blomster og gulrøtter og jordbær, så hun var forut sin tid. Det var så fin jord der at etter hennes død og stua var borte, var det folk som gikk dit og tok blomsterjord til potteplantene sine.

Det kunne fortelles mange historier om Danska. En gang møtte jeg henne på moltmyrøm oppunder «Våttån», da var hun antagelig 75 år. Hun gikk barbent. Da sa hun: «Ha tå dokk skoa, ska dokk kjenne ker godt det e å gå berføtt på myrøm.»

Hun fikk det da litt lettere etter at alderstrygden ble innført. Den var ikke stor, men det var uvant for henne å få noe hun ikke måtte slite for.

På sine eldre dager da hun fikk litt mer tid for seg sjøl ble det litt lettere for Danska.

Til jul pynta hun opp i stua, med hjemmevevde matter og duk på bordet. Jeg husker hun hadde en veldig stor julekaktus full av blomster. Det var hennes juletre. Hun leste mye i bibelen, og hun kunne fortelle at der sto det både om bilene etter veien og flyene i luften. Også de fæle bombene som skulle falle sto det om.

Det var kanskje de eneste bøkene hun hadde, bibelen og salmeboka. Jeg besøkte henne ofte de siste årene hun levde. Hun var meget gjestfri, skulle alltid ha kaffe.

Men også Danska var ofte sjuk de siste åra. Men hun sprang ikke til doktor i utide. Brukte sine egne metoder mot sykdommen. Men også hun måtte til slutt gi tapt og forlate den lille heimen sin. Det var nok ikke lett. Jeg besøkte henne en av de siste dagene før hun flytta på aldersheimen på Røros, og hun

fortalte da om mange av sine bærturer. Hun var så glatt og fin i huden tross sine nesten 90 år. Men så har jeg aldri brukt annet enn hemkoktsåpe i ansiktet heller, sa hun. Sjelden låste hun døra. Hun hørte dårlig på sine gamle dager. Det hendte jeg kom der med mjølk til henne og døra var ulåst. Danska sov og jeg stiltra meg ut igjen, uten at hun våkna. Skal tru om det kunne gått i vår tid?

Hun levde et strevsomt liv, men tror hun var lykkelig i sin fattigdom. Kanskje vi i velstands-Norge har noe å lære av henne.

Da hun døde i 1949 ble det holdt auksjon over det lille hun hadde etter seg.

Hun hadde testamentert alt til Haltdalen sanitetsforening. I årsberetningen for Haltdalen sanitetsforenings årsmøte i 1949 heter det:

«Vi har fått i arv etter Ellen Nordtømme kr 1483,20. Vi takker Simen Rathagen for god hjelp i denne saken. Og håper de som kommer etter oss, av og til setter en blomst på Ellens grav.»

Ikke så stort beløp kanskje, men det var vel det som var igjen når alt var oppgjort. Og i 1949 var ikke beløpet så lite.

Stua sto der i noen år. En annen original, Johan Hagen, som ble over 100 år, bodde der ei tid. Men det er en annen historie.

Stua ble siden solgt til et lag på Tolga, som visstnok satte den opp som fiskebu.

Ellen er gravlagt like nedafor kirka. Jeg besøkte graven hennes sist sommer. Det var ikke blomster på hennes grav, en enslig løvetann. Men kanskje var det også et symbol på nøysomheten hennes!

Fra begravelsen ved den lille, gamle stua hennes

Av Odd Skjølsvold
Tegning: Henrik Buseth

Og Fjellet tok..

Fortelling fra Aalen med historisk bakgrunn

«Du må åtå no, Ole -, kjere de, et no», tryglet Ragnhild. Hun var kona i granngården, der folket nettop hadde reist sig fra dugurdsbordet da Ole kom tuslende innom. Ragnhild bad ham borttil, la et par store pølsebiter på flatbrød og øste opp en tallerken suppe til ham. Ole åt pølsebitene, men skjøv tallerkenen fra sig. Han greide ikke mer. «Du vet de', Ragnhild, e tøl ittj se mye mat lenger, e'», sa Ole idet Ragnhild enda en gang bad ham kjært og vakkert om å forsyne sig. Hun var et ersamt menneske, Ragnhild, og hadde en særlig godhet for den stakkars Ole.

Nei, - Ole var ikke som før. Det visste alle, og ingen var heller i tvil om hva det skyltes De syntes bare så inderlig synd på ham. Tynn og blek skrantet han omkring, og arbeidet ved gruven var blitt en svøpe for ham mer enn noen gang. Gruveselskapet slet forøvrig med dårlige konjunkturer som førte til ustadig drift, og usikker og for det meste elendig fortjeneste for arbeiderne.

Rent ille kunne det være for dem som «bærre satt ti i stuggu», slik som Ole gjorde det, sammen med kona si, Beret, og de fire småkarene, der Andersguten på fire - var den yngste. Seks munner skulle mettes, og Ole hadde ikke Bersrommet å ty til med mjølk og søvvel av ymse slag, slik som de fleste andre i grannelaget.

Det var i året 1864. Våren folk gikk og ventet på, kom aldri. I fjellbygdene lå snøen midtlies til langt ut på sommeren, og Aursundsbønderne kjørte sjøen med slae til Trondhjems-martnan ved Sant-Hanslete.

Mange steder - ble det sagt - kunne slåttefolket denne sommeren med fordel bruke soplimen istedenfor riva på det stutte graset. Sjøl folk på gårdene led savn og hadde lite og intet å måvone til de stakkarene som satt i

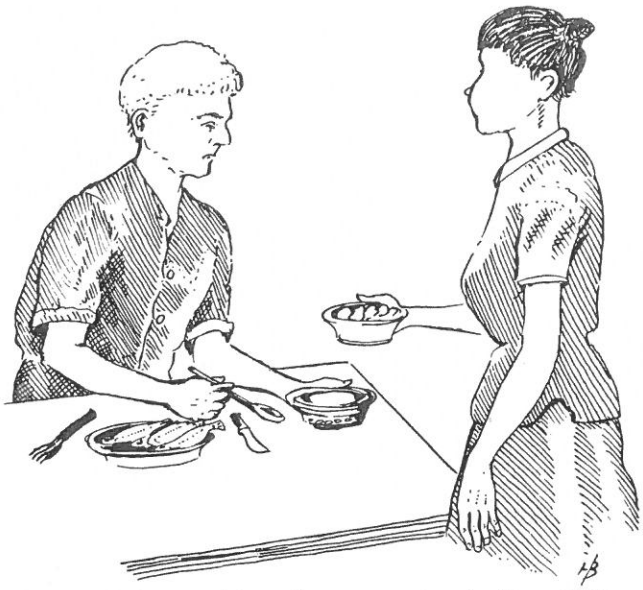

Du må åtå no, - kjere de, et no,» trygla Ragnhild

stugguene rundt om. For dem spøkte den nakne nød, og den fikk Ole og familien hans smake både på kropp og sjel. I slike tider kunne selv bunn-ærlige folk bli drevet til vanvidd, slik det hadde sig med den arme Ole. Nærmest avsindig av hunger forgrep han sig på noen usle mjøl-kiloer inne på Guldalsgruven. En annen arbeider, som så tildragelsen, og kanskje øynet muligheten til en liten stjerne hos overordnede, meldte med en gang fra til myndighetene. Og Ole havnet på tokthuset i Trondhjem.

Savnet av daglig brød og den bitre nød, var blitt fattigfolks hverdag i en slik grad at disse elementene aldri ble tilgodesett den stevnede som en formildnende omstendighet ved domsavsigelsen. En tjuv var en tjuv, og dermed basta. Og på «straffen» fikk alle den samme handteringen uansett hvad klienten var dømt for. Små og store forbrytere gikk i samme sekken. Trange, fuktige selle-høl og en drakt pryl med hugg og slag, hørte dagens orden til. Og det de sosiale forholdene ikke maktet å bryte ned hos fangene, sørget som regel kostholdet for å fullbyrde. Ole reiste heim som en knekket mann.Bygdefolk flest tok riktignok parti for Ole, og hjalp ham etter fattig evne. Han nøt det beste omdømme i grannelaget: «Å nei, n' Ole e rætt ingen førbrytar», var det faste omkvede mann og mann imellom. Men allikevel; Ole hadde fått ulivssår - . Han ble aldri mer sig selv etter dette.

Et par år senere. Det led på vårvinteren også inne ved Kjølifjellet, et av de mest nakne og værharde i det Nordenfjeldske, med evig snø og is i revnene. Det var grytidlig søndags morgen.Ole måtte en snartur heim fra gruven; det var blitt tomt både i surmjølkkæggen og i massekken ellers. Føret var tongt og han nøddes vå over Folla, der oppvatningen var i fullt gjenge etter mildværet. Meningen var at han skulle tilbake alt samme dagen, men vel heimkommen, kjente han sig så klen og ussel at han ordet frampå om å sette det hele over en dag eller to. Men kona, Beret, - som gikk for å være heller hard av sig, var av en annen mening: «Ker du tru de ska gå me oss øm du bærre sætt de te heme?». Beret skulle hjelpe til å bære mjølkkæggen, og det hele endte som det måtte, Ole ga sig med det gode. De så sig ingen annen råd enn å sette fra sig Anders-guten hos naboene så lenge. Ole, som hele tiden satt og hustet litj-guten på fanget, så liksom så rart og langt etter ham da de gikk. «De må kåmmå på og rædde å' Andersguten me en mjølkdråppå», var det siste han sa før de for.

Beret var av sterkt folk og ikke av dem som lettest ga sig over. Likevel var det ikke farlig å se at armoa hadde gjort sine små innhugg også hos henne. Men viljen, den manglet hun ikke. Beret gikk til fots innover, mens Ole brukte gruvskiene. Været holt sig skapelig helt frem til Guldalsgruven, og vinterveien var heller sterk etter all høy- og malmkjøringen vinteren igjennom. Men innover til Kjøli tok det så smått til å ruske, med snø og vindælinger innimellom, nok til at kjørveien føk til der været stod som hardest på. Det ble sabbig og tongt å ta sig fram for Beret, hun hadde ikke annet enn et par dårlige lågsko på føttene. Ellers var hun ikke verst budd med rankahøssu, ull-liv, fotsid vennmølsstakk, trøye og skaut.

Nordaværet hufset foruroligende på sig, og hotet med å legge sig mer og mer på nord--vest, og Ole - som kjente Kjølifjellet, var stemt for å snu. Beret sto imidlertid på sitt, og mente at frem til gruva skulle de. Dit, og ingen andre steder! Men Ole fikk rett. Snøskurene tetnet til, og det begynte å komme storm inn i vindkastene. Den kom hylende

ned fra Kjøliskarvene og la de stakkars kronglebjørkene i tvikrok inn mot fonnskavlene, der de strittet imot etter evne, ynket og bar sig under det overhendige presset. Det gikk smått med de to, og kvelden drog innpå. Det skomtet allerede, men de mente enda å være på rett vei. Ole kjente tydelig at kreftene tok av, men plutselig gjennom uværet fikk de se lysene fra gruven. Riktignok bare i små glimt, men nok til å gi dem nytt mot. Skulle det likevel lykkes dem å nå velberget frem? Men akkurat da kom snøstormen tilbake, sterk og ubendig. Den flerret og slet, og truet med å rive dem overende. Det var som den bare hadde trukket sig tilbake et øyeblikk for å samle troppene før den gikk til nye angrep. Lysglimtene fra gruven var der ikke lenger, de så ikke hånden framom sig.

Noen vei var det ikke snakk om å finne, men det verste var at de begynte å kjenne det som om uværet kom alle steder ifra. De slet sig frem som best de kunne, meter for meter. Ingen av dem tenkte en klar tanke mer, det var ingen gagn i å tenke. Timene bare gikk og natten var i vente. De basket sig frem på må få, drev lenger og lenger inn i det trøstesløse. Det var heller mildt i det, men hvor mye de enn kjente hungeren etter kvile, våget de ikke å sette sig ner. Det ville bare bety en ting, utkjørte og forkomne som de var. Ingen prøvde å si noe, det ville likevel ikke nytte, men tvilen satt i dem begge; gikk de bare rundt i en stor ring - uten å komme videre? Sporene føk jo att like så fort som de satte dem fra sig. Ole kjente at kreftene rant mer og mer ut av skrotten. Han vinglet frem som et skadet dyr. Beret vådde djupsnøen. Iblandt måtte hun ned på alle fire, rev sig til blods i skaren mellom snødrivene. Ned fra hårtjafsene hang istappene og iskransen rundt vennmølsstakken dasket og slo mot føttene hennes.

Det var for alvor blitt en kamp på liv og død for dem begge. Sulten rev i tarmene. Plutselig falt Ole om foran henne, men hadde enda krefter til å bryte sig opp og sjanglet videre. Beret holt sig tett bak for at de ikke skulle komme fra hverandre. Men så med ett svartnet det helt for Ole. Han drattet bakover og ble liggende urørlig, halvt på

Han drattet bakover og ble liggende urørlig, halvt på ryggen i snøkavet

ryggen i snøkavet. Hun så bare som i et skimt at han falt. Hun kunne høre at han vraltet noe uforståelig, rallet det likesom ut av sig. Hun bøyde sig ner til ham, og nå kunne hun såvidt skjeldne ordene: «Å nei, se pent de vart alt ikring me - e ha alder sjeitt nåe se pent. Og se varm søm e vart innvortes». Han bare stotret ordene frem, prøvde enda å få sagt noe, men så ble det stille med ett. Hjertet slo svakere, og øyeblikket etter kunne hun såvidt merke at øynene brast.

I mørket og uværet reiste hun sig halvt opp, og ble stående urørlig og se på den døde. Tankene var stanset opp, hun var knapt istand til å fatte det som var hendt. I nattemørket var det som hun skimtet et lite svakt smil over ansiktet hans. Et smil i døden, - det som så sjelden hørte livet til. Nøden og alvoret hadde nær tømt bygdene for slike ting. Bare kaldflenen satt att, og den bitende hånlatteren. Som hun stod der, fulldrevet av snø, og bøyd over den ihjelfrosne mannen sin, tykte hun tydelig at det drog orgeltoner

gjennom natten. Det var nesten som klemtene fra en salme hun hadde hørt, enda hun godt visste at det bare var stormen fra Kjøliskarvene som blåste i orgelpipene. Hun grep sig i at hun hverken kjente sorg eller ve eller smerte, og det å gråte var en ting hun aldri hadde lært sig. Trettheten overmannet henne, hun segnet håpløst om. Plutselig raknet hun med sig; det skjedde en forandring rundt henne. Stormen var der ikke lenger. Det rev opp, - og dansende, forvillete stjerner kikket ned til henne. Det var som noen kom gjennom mørket, rusket i henne, og ga henne ny kraft. Hun prøvde å reise sig opp, hyttet med knyttenevene ut i natten: «E gi me ittj», og hun syntes det hjalp.

Mørket var så smått ved å vike, og i de korte værlisene kunne hun ane dalføret nedenfor sig. Ole var alt begynt å fyke ner av nysnøen, og en dristig tanke slo ned i henne. Hun måtte prøve å få ham opp på ryggen og bære ham med sig. Mannen hennes skulle ikke bli liggende att alene her inne i ville fjellet i uværet. Hun forsøkte gang på gang, men tilsist måtte hun innse hvor forrykt denne tanken hennes i virkeligheten var. Hun måtte gi tapt. Så la hun ham liksom godt tilrette, og reiste staven og skiene opp der han lå. Fra nå av var hun alene med fjellet.

Uværet kom tilbake, sterkt og uforsonlig. Hun ravet mer enn hun gikk - falt, reiste sig og falt pånytt. Krøp på alle fire, basket sig frem i ørske. Sulten var forlengst gått over, og plaget henne ikke, men sinnet hennes kjentes stålsatt og kraftløst på en og samme gang. Sansene var ikke med lenger. Ikke engang målet stod klart for henne mere. Natten og uværet hadde tømt både hjertet og hjernen hennes, ingen ting vedkom henne lenger. Hun bare krøp og gikk om en annen. Det som drev henne videre nå, var ingen ting annet enn instinktet. Det var livets ubevisste vilje som reiste sig til innbitt kamp mot det å dø.

Ut på formiddagen fikk en høykjører, som lå værfast inne på Hovsvollen ved Søosen, øye på et kvinnemenneske sør i den igjenføkne vinterveien. Hun så uhyggelig ut; blå og forkommen av frost, blodig, og klærne revet i filler. Hvor mye han prøvde, greide han knapt å få ord av henne, men han skjønte at en tragedie hadde skjedd. Han hadde en melkeskål inne i setret, som han varmet opp og ga henne, fikk pakket henne godt ner i høylasset og kjørte det hesten kunne tåle til dals. Heller ikke underveis fikk han noe særlig ut av henne, hun satt som forstokket oppe i høykarmen.

Det var stor oppstandelse i grannelaget, alle fryktet det verste. En gruvkar hadde sett skirenne inne ved Guldalsgruven - det var alt folk visste. Det var en fattig kvinne som ble hjulpet ned fra høyskrinna og vaklet heimover til sine. Fattig til skinnet og videre helt inn i hjerteroten. Hun hadde tapt kampen i natt. Et dyrebart menneskeliv hadde hun latt etter sig inne mellom de nådeløse fjellene. Dagen etter ble Ole hentet med hest og kjørt til bygden. Kjølifjellet, det harde, det fryktede hadde igjen krevd liv.

Med sin naturlige styrke, lyktes det Beret å komme sig heller fort etter ulykken. For den tapre fjellkvinnen måtte livet gå videre. Og «austafør» lå det enda mange, mange dager og ventet på henne. Minstegutten, Anders, for ofte i skogen og samlet bar som han skavet tugguer av, for salg rundt om i de nærmeste bygdene. For denne sin lille gesjeft, kom han i lang tid til å gå under navnet «Bartugguguten». Hans liv ble på mange vis ikke mindre dramatisk enn foreldrenes. Men det er en langt annen historie.

Vandring på gamle stier

Av Lillemor Prytz Bollingmo

Min «besta» var en noe spesiell dame. Berit Lusie Prytz var hennes navn. Av svensk-norsk opprinnelse kom hun i unge år som gårdkone til Haltdalen.

Hun fikk sju barn, ble tidlig enke, og gården ble delt, slik at hennes sønner fikk sine egne gårdsbruk, og familier.

Selv satt hun på sine «eldre dager», som på den tiden startet i 50-årsalderen, som en liten tykkfallen «dronning Wictoria» i sin amerikanske plysjtrekte gyngestol, og styrte i sitt «rike». Alltid i mørke, fotside kjoler, og håret satt opp i en «knute». Meget bestemt, og sikkert ikke enkel å hanskes med for sine «undersotter», men med et hjerte av gull. Romslig og gavmild, og til en hver tid «på parti» med oss barna. Og det kunne nok røyne på, ettersom vi var 23 barnebarn rundt henne hele tiden.

En tid av sitt liv var «besta» meget velstående. Men hennes hjertelag til å hjelpe, låne ut penger, og «garantere» for folk, gjorde nok sitt til at hennes formue fikk «ben å gå på».

Det var en lun og trivelig stemning ute i kammerset hos «besta» om kveldene, når hun lå ruvende i skuvsengen, og røkte sine to kveldspiper - for helsens skyld! På bordet sto noen enorme Flittig-Lise blomster i brune potter.

På den tiden, i 1935 årene var det mye omreisende folk, eller tater, som vi kalte dem, som rekte rundt i bygdene. Hos «besta» var det aldri nei å få når de spurte om nattlosji.

Innvandrere og diskriminering var for henne ukjente begrep! Men svært lite populært var det med disse overnattingsgjestene hos hennes familie på de nærmeste gårdene. De voksne tenkte vel mest på «utøy», tigging og også uærlighet, som ofte kunne forekomme. Men for oss unger var det spennende. Det var jo noe fremmedartet, og kanskje litt mystisk over disse «taterføljene».

Brudebilde av Berit Lucie og Ola Prytz

En sen høstkveld kom et «følje» til gårds. Den kvite fjordingen med vogna full-lastet av unger og opp-pakning var i en noe dårlig forfatning. Gubben sjøl, med sluske-hatt og digre barter styrte det hele. I midten satt «moderen» i fargerike gevanter, og gravid i siste stadium! De satte kursen mot bestas hus, og ganske riktig; der var det husly å få for natten. Under takksigelser og velsignelser tok tatrene seg til rette, og snart satt de benket rundt storbordet hvor flesk, poteter og melk fra husets spiskammer ble fortært, og stemningen var stadig stigende.

Gårdens folk var noe betenkt over taterkjerringas «omstendigheter» og hadde nok bange anelser om at her kunne det bli «nedkomst» når som helst! - Og det slo ikke feil!

Ved midnattstider banket det kraftig på ytterdøra hos oss, og tatergubben ropte at jordmora måtte budsendes pr. telefon, og det fort! Min far var ikke nådig på det tidspunktet, men naturen måtte gå sin gang, og mor tok ledelsen.

Da det grydde av dag, kom et nytt lite,

Tanker på en reise

Tekst og bilder av Bjarne Prytz

Når man ikke har noe å bestille så gjør man seg tanker, skrev Johan Borgen i en kronikk i Dagbladet for lenge siden. Jeg satt i ruteflyet fra New Zealand til Hawaii og gjorde meg tanker om mangt som var annerledes her i det sydlige Stillehav enn det jeg var vant med i Haltdalen. Det var årstider, planter, solens plassering på nordhimmelen under sin daglige gang - med skyggesiden mot syd - og mye mer. Første gang jeg så et fly, var i Haltdalen en kald februardag i 1926. Farten var lav den gang, neppe stort over 70 kilometer i timen. Duren hørtes tidlig og ble vurdert å være sotbrann. Tausa kastet et par never gropsalt inn i komfyren for å dempe varmen - et gammelt og velprøvd middel. Mor var nå kommet til. Hun var fra Helgelandskysten og vant med havørn. Støykilden var blitt synlig og hun bedømte det underlige fenomen på vinterhimmelen til å være ei ørn. Omsider kom det så nært at larm og utseende avslørte at det måtte være ei slik flygemaskin som vi av og til så bilde av i Allers og Nidaros. I Arbeidets Rett hadde Per Foros en fyldig notis om de modige flyvere som våget seg ut på en farefull pionertur fra Trondheim til Oslo vinters tid. Første etappe gikk til Røros. Noen år senere ramlet Gisken Jacobsen fra Narvik ned ved Flatberg. I 1940 så jeg noen av forsvarets kampfly møte en gruppe tyske transportfly på veg til Trondheim. De slapp seg ned og fløy rundt en ås i Hofjellet til tyskerne var passert. Jeg syntes det var bittert å se. Men halvannen måned senere hadde jeg den store glede å se et tysk transportfly dette ned over Selbumarka. Det ble ikke funnet før året etter med mange døde tyskere i flyet.

Det er ikke bare i lufta forholdene har endret seg. Også de lokale forbindelser mellom gårder og grender har endret bruken etter nye behov. Den gamle kløvvegen mellom Knuten og Aunegrenda vises enkelte steder oppover mot Lermælbakken. Der forsvinner den i Aunevegen, men dukker opp igjen ved Kjølen og følger myrkanten videre til Aunan.

Skolestien fra Bjørgum til Knuten og Grøt skole gikk på «Melisida» av gjerdet nesten ned til jernbanen, fortsatte Grøtsjordet og over jernbanen til «Fastean». Denne stien brukte man også når man hadde tannpine og skulle trekke tenner. Tannlegen hadde bare kontordager. Svend Ramlo hadde tanntrekkertang og var tilstede når behovet var akutt. Det var en hardbalen kur uten bedøvelse. Men så lindret det så velsignet når tanna var ute. Og han var meget rutinert. Olav Grøbben skaffet seg også ei tanntrekkertang og drev litt i «faget». Men han fikk den senere og ble ikke så innarbeidet som Svend Ramlo.

Det gikk også en sti mellom Bjørgum og Haugen over Remnbrua. Den var mye brukt helt til etter krigen, bl.a. til helseformål. Guri Trøan Bjørgum kunne kunsten å koppe folk og drev med det for å lindre og kurere sykdommer og plager. Hun hadde også sin kundekrets som søkte lindring for plager og bidro til å holde stien åpen. Nå er de store barnekull borte, og sist jeg så var grinda, i hvertfall for en av disse stiene, bundet fast

---

mørkøyet menneskebarn til verden i «bestas» hus. - Min mor vasket og «reivet» barnet, og fant flere lus på den nyfødte.

Gutten ble døpt av sokneprest Bentzen og «gamlefruen» og prestefolket var faddere. Det ble servert kaffe og kaker i prestegården etter dåpen. Vanlige taternavn var Oliver, Aleksander, Marinius.

Men «besta» huset «taterføljet» en hel uke, og uten vederlag, som det heter. - Så spente de igjen fjordingen for vogna, pakket sitt jordiske gods, og dro videre på sin merkelige nomade-reise.

Var tater-Marjas velsignelser over «besta» ment som ønsker om en tallrik ætt, ble de rikelig oppfyllt. Hun har en meget stor slekt etter seg! Alle sine dager fikk hun bo i sitt hjem, og tatt hånd om av sine egne.

Mitt siste minne om «besta» er da hun lå i sin kvite kiste på «lit de parade» på gammellåven. Vi pyntet med granbar og blomster, og tok farvel med vår slekts eldste.

Omgitt av sin store familie - i døden som i livet.

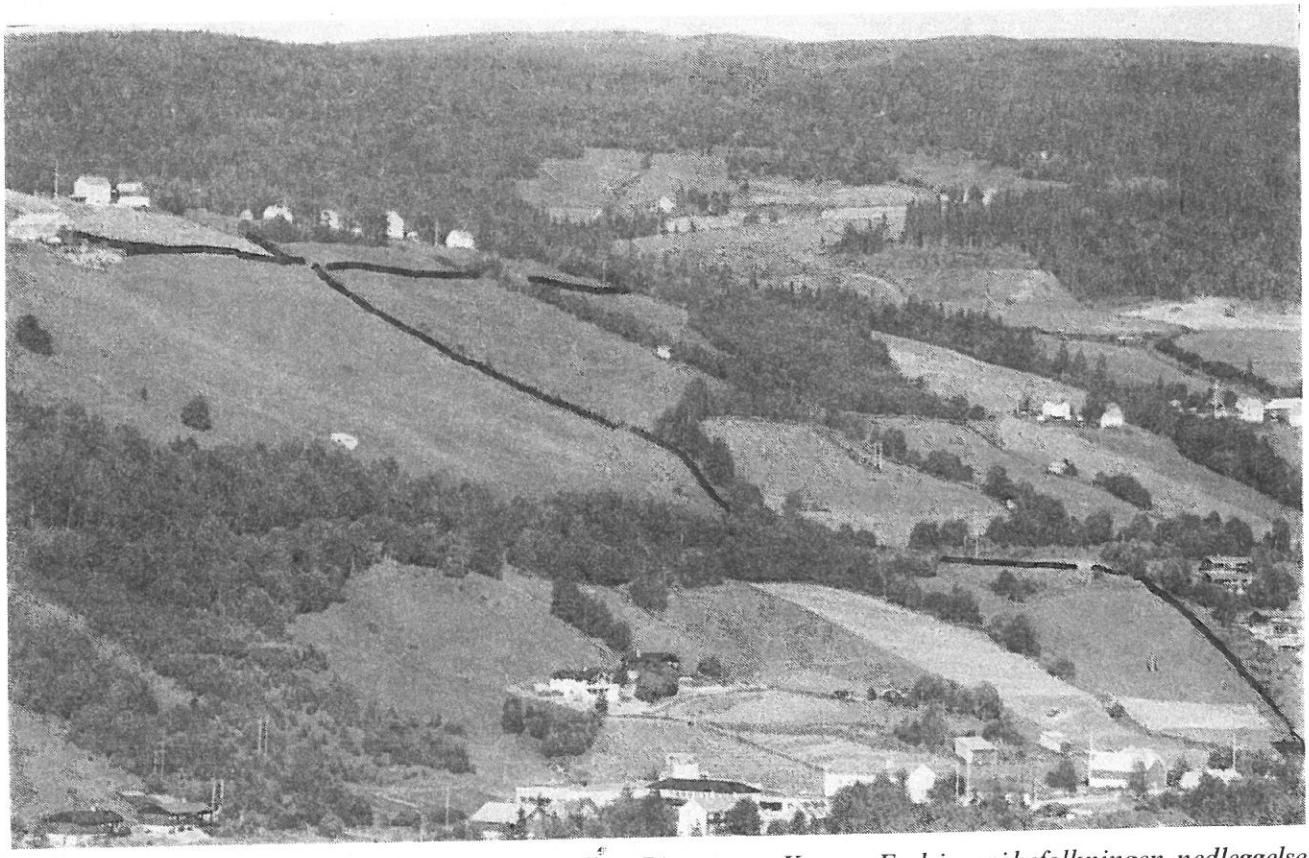

Helt til de siste år var stiene viktige forbindelser mellom Bjørgum og Knuten. Endringer i befolkningen, nedleggelse av butikken, privatbilen og skoleskyssen gjør stiene overflødige. Bildet viser Stor-Olagården og Trongården med viktigste stier.

med jerntråd. Det er åpenbart at alle former for transport har endret seg mye. Skolebarna kjøres nå med bil.

Tilbake til Bjørgum og Haugen, så var det mye flere folk og mye bedre tid enn nå. Man gikk også mer til hverandre. Særlig var det samlingssted «bortme Larssøm», hos Marit og Jo Hansa Bjørgum.

Der var det folk hver kveld som snakket og diskuterte mens det knaket og skrek i vindmølla som dro dreibenk og sag. De var de siste jeg vet som kastet ut huggestabben fra kjøkkenet. Jo Hansa var ikke så lite av en institusjon med sitt karakteristiske skjegg og sine meninger. Han hadde kamferdråper og nafta når noen ble syke på setra. Plaster var ganske ukjent enda. Han sluttet med sauer da vargen tok alle sauene hans. Han hadde omsorg for dyr og bygde et vanningssted i bekken ovenfor Lermælbakken så hestene kunne drikke når de kom med sine tunge lass. Han jevnet ut vegen så de slapp å holde lasset mens de drakk. Også andre dyr gjorde seg nytte av hans dam. Nå er alle spor borte under den utvidede Aunevegen.

Jo Hansas dam rant meg i hu da jeg så dammen og vanningsstedene farmerne i New South Wales i Australia hadde bygd for å skaffe sine dyr vatn. Der var det flokker av hester, Heresfordkuer og kjøtt- og ullrike sauer. Tropiske regnskyll hadde resultert i en innsjø på et par hundre tusen mål. Sola varmet og sjøen var betydelig redusert da vi returnerte om ettermiddagen.

Bjørgumgrenda hadde også sin politiske flyktning, Ivar Toavinen fra Lappo i Finland. Han bodde hos Berit Lusia Bjørgum og ernærte seg ved forefallende arbeide slik som de fleste andre. Han flyktet fra Finland da Mannerheim gjennomførte sine omfattende henrettelser av «de røde» etter løsrivelsen fra Rusland. Både han og en svenske, Andersson som bodde i bygda, ble utvist eller utvekslet etter en overenskomst mellom regjeringene.

Tidlig i tjueårene var det to oppfinnelser som gjorde sitt inntog i bygda. Det var bilen

Dinner i Sydney: Bakerst Kennedy Pennatani, elektriker fra Tongaøyene. Midtre rekke: Kai David, smeltev.form. fra New Guinea, Konrad Prytz, Lola Prytz, Christine Prytz, Terry de La Cruz, David de La Cruz, truckkjører Guam i Marianene. Nederst: Frk. de La Cruz, Denis Prytz, Mathew Prytz. Lola er londoner, de øvrige Prytz nedstammer fra Even Ingebrigtsen Bjørgum fra Ustbjørum. De er adskillig nærmere slekt med familien Sivertsgård i Ålen. Olav og sønnen Stanley arbeider i Brisbane.

og radioen. John Ranøyen kjøpte den første bil, en Ford T-modell for gods- og persontrafikk. Baksetet kunne erstattes av en liten lasteplatt. Jeg tror dette hendte i 1924. Og det var litt av en begivenhet.

Hans Melien kjøpte bygdas første traktor, en brukt Fordson. Det var et enormt oppbud av skuelystne da han pløyde i bakkene nedenfor husa.

Bygdas mangel på elektrisk strøm bremset på anskaffelse av radio. Telegrafist Helmer Moe på Langlete stasjon bygde seg radiomottaker selv og klarte å ta inn stasjoner. Mange var der og høstet sine første erfaringer som radiolytter.

Lærer Paul Kregnes var også tidlig ute med radio, og her hørte jeg radio for første gang. Det var en søndag ettermiddag, trolig i 1928. Ut over kvelden ble det adskillig mange lyttere. Pensjonert baneformann Kristoffer Sundt hadde med seg en venn eller slektning fra Røros. Per og Halvard Grøt og John Megård kom også etter hvert. Av programmet husker jeg det ble spilt folkemusikk på hardingfele.

Tilbake til Langlete, så var det en betydelig stasjon den gang, med assistanselokomotiv og eget tog til Røros, det såkalte «naftatoget». Navnet fikk det av lukta i toget. Det var i forbundstida, og da var det vanskelig å skaffe seg brennevin. Så prøvde man å hjelpe seg med nafta. Toget gikk fra Langlete tidlig om morgenen og Holtålen Handelssamlag åpnet kl. 6.00 om morgenen så langletingene kunne komme med naftatoget og returnere med morgentoget fra Røros. Dengang var det ikke lukningsvedtekter, og det kunne bli temmelig lang dag før siste kunde var ekspedert.

Flyet hadde flere timers opphold i Honolulu og her ble toll- og passformalitetene til USA avviklet. Hawaii er feriestedet både for USA, New Zealand og Australia og har stort skifte av passasjerer i begge retninger. Et par seter foran satt et reiseselskap som vekslet mellom engelsk og norsk. Men

ingen snakket trønder. Det fikk jeg først høre da jeg besøkte huslyden Alexander i San Jose, 7-8 mil syd for San Fransisco. Målfrid Wehn er gift med amerikaneren Bob Alexander og bor her. Petra Kalvøy fra Haltdalen bor også i San Jose. Målfrids bror, Sverre Wehn, bor i Los Angeles. Han utvandret i 1938 og arbeidet under krigen for militæret i Alaska. Nå bor han i ei rommelig enebolig i Buena Park, en av byene som til sammen utgjør Los Angeles. Sverre har alltid hatt «hodet med seg» og sitter absolutt ikke trangt i det.

Målfrid og ektemannen bor også i ei rommelig enebolig, men her er det 4 personer som fyller opp. Begge barna er voksne, men var ikke ferdig med skolegangen enda. Huslyden Alexander syslet med tanken om en Norgestur, kanskje i 1985.

Sverre kjørte meg en rundtur i Los Angeles og jeg opplevde både Sunset Bulvard og Holywood bulevard. Haltdalen fikk ikke elektrisk lys før i 1938, og jeg opplevde å se levende film *en* gang før jeg ble konfirmert.

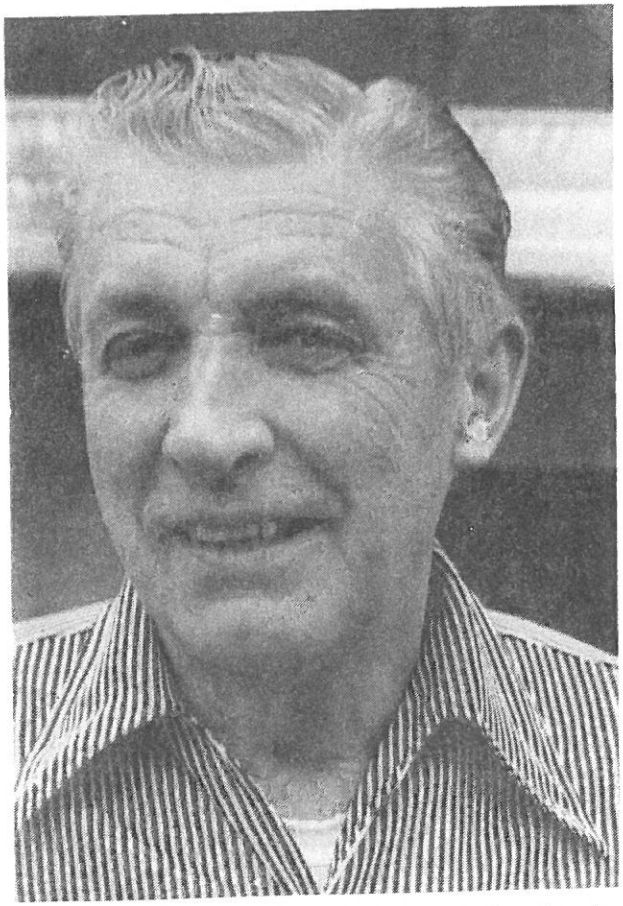

Sverre Wehn utvandret i 1938 og bor nå i Los Angeles.

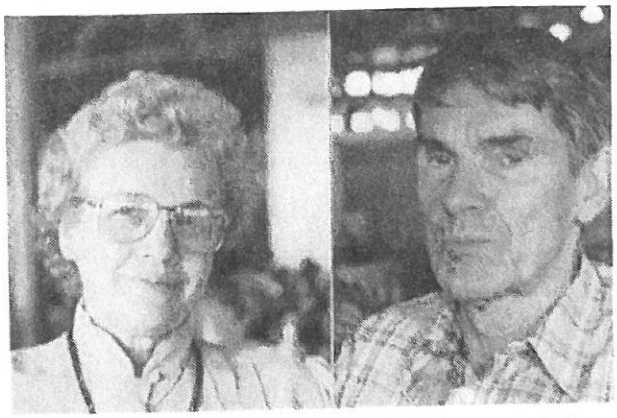

Målfrid Wehn og mora Olava utvandret etter krigen. Olava er død. Målfrid er gift med Bob Alexander og bor i San Jose, 7 mil syd for San Fransisco.

Det var «Gullgraverne i Alaska» som ble kjørt en kald vinterkveld og vi frøs bitterlig på grunn av manglende oppvarming i Folkets Hus. En stor del av denne filmen var tatt opp i Holywood.

Det tok til å mørkne da vi forlot Los Angeles. Vi fløy mot den nye dagen og dagslyset kom mens vi enda var over innlandsisen på Grønland. Det var kaldt over isødet og vi så daler og fjell i et relativt slakt landskap fra vår høyde.

Det tok til å mørkne da vi forlot Los Angeles. Vi fløy mot den nye dagen og dagslyset kom mens vi enda var over innlandsisen på Grønland. Det var kaldt over isødet og vi så daler og fjell i et relativt slakt landskap fra vår høyde.

Vi hadde det utvilsomt lettere og mere bekvemt i et moderne fly enn de mange som strevde seg mot vest med seil eller damp for å finne en bedre levemåte enn det gammellandet kunne gi dem. Og det var mange som dro. Etter 1920 var det mere enn 30 personer ovenfor jernbanen mellom Ruskåsen og Drøya, inkludert Aunegrenda, som utvandret. Jeg snakket med Ragnhild Rønning, født Åsvold, i telefonen fra San Jose. Hun var gift med Sigvart Rønning som døde for flere år siden. Nå bodde hun like ved Stillehavet ikke så langt fra datra Solveig. Ektemannen og tre av hennes svogre er begravet i amerikansk jord. Ole, den eldste, er begravet på gruvekirkegården i Mullan, Idaho. Der ligger det også flere andre haltdalinger. Ragnhild døde i sommer, etter at artikkelen var skrevet.

Gudbrand Grøt:

- Det burde og skulle gå

Fra Ålen Meieris skiftende 90 årige historie

Det er i år 90 år siden Aalens Dampmeieri startet sin virksomhet. De første melkelitrene ble tatt imot 26. september 1895.

Problemene har vært mange, men en har kjempet seg igjennom dem. Et motto i arbeidet med å holde meieriet i drift har tydeligvis vært at meieriet «det burde og skulle gå».

Forløpet til meieridriften i Ålen var organisert smørleveranse. Og på dette området hadde en i Ålen pionerene i landet. Jens Renolen og Anders Støvne hadde i Trondheim kommet i kontakt med kjøpmann Varsø som de hadde fått rede på sendte smør til England. Han sa seg villig til å sende smør fra Ålen også, - om det var godt og holdbart og nedlagt i store dunker. Dette ga støtet til at det 19. mai 1871 på et møte i Aalens Sogneselskab ble dannet «et særskildt Selskab, bestående af medlemmer saavel udenfor som i Selskabet, hvilke have i Fællesskab at afsende smør til Varsø.» Selskapets navn ble Aalen Fællesmeieri, - eller Aalens Meieriforening som det egentlig ble kalt. Og dette var den første organiserte smørforening i landet.

I midten av 1880 årene hadde melkemengden økt så mye at en for alvor tok opp spørsmålet om bygging av eget meieri.

I 1895 stod et ruvende 2 etasjers tømmerbygget ferdig på tomten hvor Ålen Samvirkelag senere kom til.

Om den store begivenheten da meieriet ble satt i drift forteller Fjell-Ljom:

«Det var med adskillig forventning, man imødesaa den dag, da man skulde faa levere sin melk der, thi høist forskjellige meninger, ja spaadommer var jo udtalte. Særlig var der spaaet, at melken skulde blive saa daarlig, at den ingen værd skulde have til menneskeføde. Nu har man faaet troen i hænderne. Som rimeligt kan være mangler melken det fedtstoff, der er separeret fra, men det kan paa den anden side siges, at den ingensomhelst bismag har faaet af pasteuriseringen, hvor den ophedes til ca. 70 grader, idet den hele tiden passerer i lukkede rør, der hindrer luftens indvirkning paa den, indtil den kommer paa kjøleapperatet.

Første meieriet hvor driften startet opp 26. september 1895.

Skumningen af de ca. 2000 liter melk varede omtrent 5/4 time. Vistnok er et saadant anlæg af et tidsmæssigt meieri en kostbare spas, men faar man et nogenlunde tilstrækeligt kvantum melk, saa er det utvilsomt, at foretagendet vil være til bygdens opblomst. Der er indtegnet noget over 500 kjør af ca. 100 interesenter, og nye holder paa at komme til.»

I en notis senere på året i samme avis heter det at melkemengden ved meieriet er på ca. 2000 liter pr. dag. Det fortelles videre at melken betales etter fettinnhold. Ved utlønningen for første måneden (oktober), ble den magreste melken betalt med 6 øre pr. liter, og den feteste med 9 øre pr. liter for fettstoffet, idet leverandørene fikk skummetmelken tilbake. Det heter videre: «Der hersker almindelig tilfredshed med foretagendet, og nye interessenter slutter sig fremdeles til. Til

dato er indtegnet 550 kjør. Det hele anlæg er værdsat til kr 16.000, herpaa af 1 meierist som bestyrer, 1 meierske og 1 hjælperske tild en sidste. Disse aflønnes med tilsammen kr 135 pr. maaned.»

Eilif O. Hofstad var styrets første formann og nok en ildsjel i oppbyggingen av meieriet. Den første bestyrer var J. E. Haugan. Den økonomiske drift var nok til mye bekymringer for de tillitsvalgte, og økonomien var et gjennomgående problem. Et annet problem i nær tilknytning til de økonomiske var å få i mest mulig melk til meieriet. Det var stadige oppfordringer til produsentene om levering av all den melk som kunne unnværes i husholdningen. Eller at det måtte bli oppgitt det som levertes utenom meieriet.

Et annet alvorlig problem å stri med dukket også opp rundt 1920. Det var en tyfusepidemi i bygda som en trodde smittekilden var å finne ved meieriet. Men omsider fant en fram til kroniske smittebærere i bygda, som en fikk isolert, og meieriet ble frikjent for mistanken om smittespredning. 2 danske meierister ble angrepet og hvorav den ene døde i Ålen.

Denne epidemien ga i 1921 støtet til at planer om bygging av nytt meieri ble tatt opp. En ble stilt overfor valget enten bygging av nytt på ny tomt eller istandsetting av det gamle etter nærmere bestemte regler. Ny andelstegning ble foretatt for reising av nybygget. Det ble tegnet andeler «pr. melkeko hans gaard antas å føde år om annet.»

Det nye meierianlegget ble tatt i bruk i 1922 og var da på det sted en siden har holdt til. Nyanlegget var et stort økonomisk løft i ei meget vanskelig økonomisk tid. Utover 20-årene ble meieriet bortforpaktet. Det ble foretatt store trekk i oppgjørene til leverandørene for å holde hjulene igang. Den desperate økonomiske situasjon ga seg bl.a. i utslag at årsmøtet i 1929 vedtok å bevilge 120 kroner for å spille i pengelotteriet i ett år med ett lodd pr. måned. Men det går ikke fram av protokollene at dette ble noen økonomisk redning.

De økonomiske problemer bare tårnet seg opp utover 30-årene med stor gjeld og fortvilte økonomiske forhold blant medlemmene. På generalforsamling i 1934 var en inne på tanken om å oppgi hele meieridriften. I 1935 ble innført leveringsplikt pr. andel.

Krigstiden gjorde ikke situasjonen lettere og i 1946 var det stopp.

Fra 1. januar 1947 overtok Trøndelag Melkesentral driften og en kom på fote igjen. Oppslutningen økte utover begynnelsen av 50-årene, og fra 1. januar 1955 er det selvstendig drift igjen. Det har etter krigen dreid seg om smørproduksjon og Ålen meieri har hevdet seg i konkurransen med kvalitetsprodukt.

På transportsektoren innen meieriet har også utviklingen vært stor. Fra hestekjøringa som enerådende i starten for leverandørene som bodde et stykke fra. Det ble organisert kjørelag i grendene. Lastebiltransport overtok frem til tankhentingen ble innført, og all transport har fra 1981 foregått med tankbilen.

1. januar 1984 opphørte Ålen Meieri som selvstendig juridisk enhet etter at en er gått inn i storselskapet A/L Trøndelag Meieri. Leverandørantallet har gått sterkt nedover fra omlag 500 i begynnelsen av 1950 til nå 110. Men melkemengden har hatt sterk økning. I 1980 ble 4 millioner kilo i årlig innveid kvantum passert.

Ålen Meieri har hatt en meget sterk forankring i lokalsamfunnet. Melkeprodusentene har i hvert fall de senere årene sluttet meget godt opp om meieriet. Meieriets meget omskiftende historie kan det leses nærmere om i jubileumsboka som er utgitt i høst.

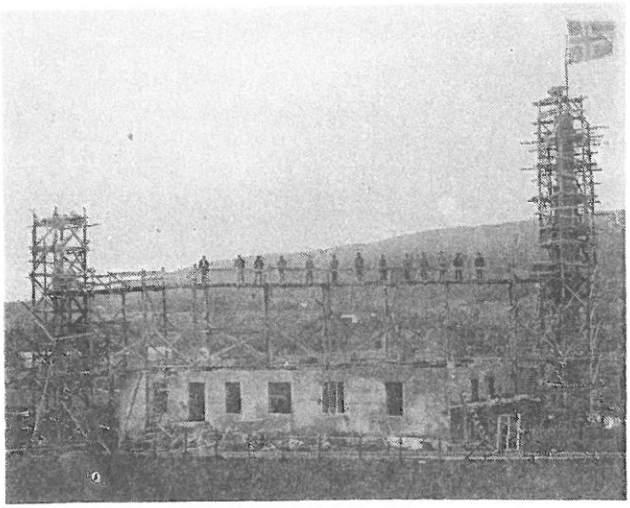

Fra nybyggingen i 1921 med en del av arbeiderne på stillaset.

ARNE HANSEN GRILKE

- dreng og kronotorpare

Av Jon P. Åsvold

I slekta er det som oftest noen som vekker større interesse enn andre. «Arne ble gift med ei enke fra Dalsbygden og fikk visstnok med henne adskillige midler. Han kjøpte Skardstugan mellom Verdal og Jemtland.» Dette står i bygdaboken under Løkken på Mosletten.

Arne var fjerde generasjon etter hyttskriver Henrik Dybdal ved Dragås smeltehytte. Hans foreldre var Hans Henrik Persen Grilke og Anne Arnesdtr. Vårhus (Ustgårda) og var eneste gutten i en søskenflokk på fem.

Nitten år gammel - i 1828 - ble han dreng på Ytre Ousten i Dalsbygden hos enken Aalov Østensdtr. Toresen, f. Os-Nysen. Hun hadde i 1815 giftet seg med Ole Toresen - som da var 64 og hun 40 år. Ekteskapet var barnløst og varte i ti år til Ole døde i 1825.

Arne omtales som en robust kar. Enken såg nok i han en fremtidig mann og etter fire år - i 1832 ble de gift, hun 57 og han 23 år. I hennes første ekteskap var mannen tjuefire år eldre, mens mann nummer to var trettifire år yngre enn henne.

Selvfølgelig ble også dette ekteskapet barnløst. Men etter fem år ble de skilt. Samme året selger Arne sin del av gården til Per Mikkelsen Narbuvoll som var gift med hans søster Anne Margrethe - for 456 spd., ca. 1820 kroner. I kjøpekontrakten har han navnet Arne Hansen Breen.

Etter skilsmissen og arv av sin eiende halvdel av søndre og ytre Ousten, reiser han til Skalstugan i Jemtland - som har vært turiststasjon helt fra begynnelsen av det syttende århundre. Stedet ligger innenfor grensen ved Sul i Verdalen. Skalstugan var kronotorp - den låg på den svenske stats eiendom og omfattet på den tid 24600 tunnland.

Arne giftet seg i 1849 med Karin Nilsson - datter til eieren av torpet. Med dette inngifte ble han eier av stedet - en riktig kakse. I 1858 solgte han eiendommen til Jens Sivertsen Stensås for 800 Rd. Her slutter alle opplys-

Ytre Ousten - der Arne begynte som dreng

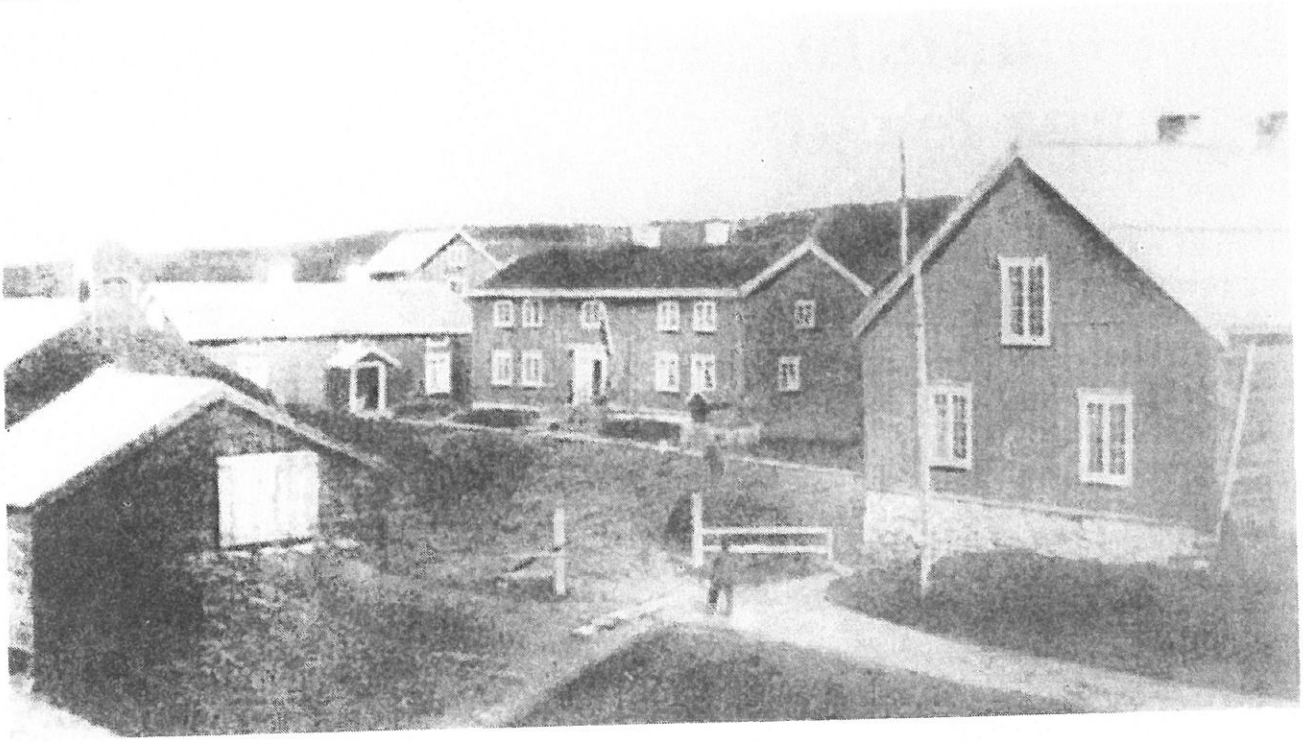

Skalstugan - slik den var i 1890

ninger om Arne dreng som vart kronotorpare i Jemtland, han døde i 1891.

Ragnhild - min tippoldemor og datter til Halvor Saksvoll, den første ordføreren i Holtålen - reiste i 1867 før jernbanens tid - til Skalstugan for å låne eller helst få penger av Arne til å kjøpe Åsvold. Hun var gift med Ole Svendsen Bukfætten, søstersønn til Arne kronotorpare. Skalstugan har etter den tid hatt flere eiere. Kring århundreskiftet kom den i hender på den kjente Wallenberg-familien, og brukes no som feriehjem for de ansatte i Enskilda Banken.

Under arbeidet med å sanke opplysninger om Arne - har jeg kommet over andre forhold som sikkert er av interesse. Disse har ikke direkte tilknytning til dette bidraget, men vil blåse mer støv av tidligere «mysterier».

Jens Sivertsen Stensås som kjøpte Skalstugan etter Arne i 1858 var gift med Marie Jensdtr. Aspås. De ble gift på Røros i 1857, hun 24 og han 25 år. Deres fedre hadde sammen skjøte på Sjurvollen, Tyvold fra 1835. De nygifte hadde merkelig nok penger til å kjøpe Skalstugan for 8000 Rd., hvor kom pengene fra?

I forbindelse med Armfeldts tilbaketog ved årsskiftet 1718/19 tok svenskene endel hester fra befolkningen - også på Tyvold - som skulle brukes til kløvjing. Noen av hestene rømte fra sitt følge. På en av kløvhestene som rømte var det lastet en stor kiste som inneholdt krigskassen med atskillige tusentalls daler i sølvmynt. Fjordingen med krigskassen kom omsider frem til Tyvold. Lokket på kista var da gått opp og innholdet borte. Sommeren etter ble det funnet sølvmynter på forskjellige steder oppi fjellet. 130 år senere var det en gutt - Jens Stensås - som fant mesteparten av sølvpengene som hadde falt ut av krigskassen. Det var den samme Jens som i 1858 kjøpte Skalstugan. Han flyttet senere til Enafors hvor han fikk tak i mye skog og bygde opp et sagbruk, Jens kalte seg etter den tid for Patron Stensås.

I boken «Karolina från Fjellsågan» mener forfatteren - Albert Nilsson - at råmaterialene som Lars Jokumsen Løkken - Løkkjessmeen - og hans svoger Ole Andersen Rødsløkken - Røssløkkfaurinn - brukte ved fremstilling av forskjellige sølvsaker også var innhold fra Armfeldts krigskasse. Begge smedene påsto at de hadde hver sin sølvgruve - den ene ustme Hersjøa og den andre i Grinndala i Singsås. Ingen har i ettertid klart å finne de.

Kjøpmann Ingebrigt Eggen og hans legater

Av Halvard Bakås

Hvert år ved juletider som regel, kan en se i dagspressen kunngjøringer om anledning til å søke om tildeling av midler av ymse legater og fonds. Gjennom tidene er det opprettet en mengde slike legater av personer som var blitt formuende, og da som regel på sine gamle dager ønsket å gi sin formue, eller renter av formuen til en eller annen veldedighet. Til disse legater fulgte det med, eller følger med ymse statutter og bestemmelser. For eks. utdeling av N.N.'s legat til trengende sjømannsenker, eller «Efter testators ønske skal der årlig uddeles 3/4 del af rentene til fattige ubemidlede, lærenemme børn til deres uddannelse.»

Blant alle disse som opp gjennom tiden har gitt betydelige midler til stiftelser og legater skal det her berettes om en mann frå Ålen, som ble en meget velstående kjøpmann i Trondheim, nemlig kjøpmann Ingebrigt Eggen. Han var født 30. oktober 1812 på Søndre Eggen gård i Ålen, hvor hans far Mons Pedersen Eggen var lensmann.

Kan her føyes til at nevnte gård i dag er kjøpt av Holtålen kommune og innredet til museum.

Mons Pedersen var født på Kroken i Glåmos, og etter at han i voksen alder ble lensmann i Ålen, kjøpte han like etter Eggen gård. Han var gift med Beret Ingebrigtsd. Høiberget fra Tylldalen. Det fortelles om Beret, at hennes foreldre ville tvinge henne til å gifte seg med sønnen på en større gård i heimbygda. Hun rømte da heimefra. Hun hadde ikke annet med seg enn ei salmebok, og de klær hun gikk i. Hun la på vei nordover uten noe mål, det var om å gjøre å komme lengst mulig bort fra hjembygda. Det var vinter og veldig kaldt. Da hun var kommet et stykke forbi Røros, var hun så dårlig at hun måtte gå inn på nærmeste gård. Det var på Kroken, og der ble hun liggende syk og forkommen i mange uker. Alle tærne var forfrosset.

Kjøbmand Ingebrigt Eggen
Fru Marit Eggen, født Steimo

Her ble hun kjent med sønnen på gården, altså Mons, og de ble gift og fikk mange barn. Den yngste av barna var Ingebrigt, han ble gift med Maret Steimoen fra Alvdal. Ingebrigt var ansett som den minst begavede av barna i søskenflokken. Han sa sjøl på sine gamle dager: «Jeg var holdt for å være en tosk, og det var sant, men jeg har hatt den lykke å komme sammen med forstandige folk, og jeg har hørt etter hva de har sagt.»

Og han kom langt her i livet. Først tjente han i 5 år i Djupdal for en lønn av 5 daler året. På gruven arbeidet han også en tid, og ble ofte narret av sine kamerater. Deretter reiste han til Trondheim og tok tjeneste hos biskop Bugge, som likte den troverdige ungdommen meget godt. Bispen hjalp han senere å begynne en liten handel på Bakklandet. Det gikk godt, og etter noen år kjøpte Eggen en gård i Prinsens gate hvor han drev sin forretning opp så den ble en av de betydeligste i Trondheim (Eggen & Co.).

Eggens gård er senere solgt til Felleskjøpet.

Eggen ble en meget rik mann, og her kan nevnes at altertavlen i Ålen kirke er en gave fra han, likeså ga han i sin tid et legat på kr 1600,-. I dag er legatet på kr 4500,- og skal nyttes til kirkens løpende arbeid.

Som nevnt tidligere var Ingebrigt Eggen gift med Maret Haldorsdatter Steimoen fra Alvdal, den gang Lilleelvdal. De ble gift i 1852. De hadde et barn, Peder Olivarius Eggen. Han døde bare 17 år gammel. Om Peder Olivarius Eggen meddeles i Trondhjems Katedralskoles innbydelseskrift 1873 følgende: Peder Olivarius Eggen var født i Trondhjem den 18 april 1854 og ble i august 1865 opptatt i skolens første klasse, efter med rosværdig flid og meget god fremgang at ha gjennemgått de følgende klasser, oppflyttedes han i 1870 i skolens næstøverste (6) klasse I mai måned 1871 blev han efter længere tids betenkelig sykdom utmeldt av skolen og avgik ved døden s.å. den 2 juli.

Etter sønnens død opprettet foreldrene til minne om sønnen, «Peder Olivarius Eggens legat» til beste for theologiske studenter fra Tronhjems Katedralskole. Den opprinnelige kapitalen til nevnte legat var på 9600,- kr. Men renter skulle etterhvert legges til slik at når summen var nådd 40000,- kr så skulle det utdeles renter av nevnte sum til 4 a 5 studenter. Utdelingen av legatet skulle skje den 2. juli, dagen før sønnens død, skulle derimot den 2 juli falle på en helligdag, så skulle utdelingen skje den 3 juli.

Eggen og hustru var religiøse mennesker. De var således meget interessert for Brødremenigheten, en interesse som iallefall for Eggens vedkommende vistnok skrev seg fra de åra han var i tjeneste hos biskop Bugge. Det er velkjent at Bugge satte meget stor pris på denne misjons arbeide, og det hadde nok også satt sitt preg på Ingebrigt Eggen. Eggen skjenket i sitt testamente Brødremenigheten i Trondhjem kr 40000,- til dens virksomhet med den bestemmelse at hvis nogensinde virksomheten i Trondhjem skulle bli nedlagt, skal beløpet tilfalle St. Jørgens hus.

Ved testamente datert 4/6 1888, skjenket Kjøpmann Ingebrigt Eggen og hustru en gave til St. Jørgens stiftelse en 4% rentebærende pantobligasjon stor kr 40000,- til opprettelse av et legat med overstående navn. Kapitalen må aldri angripes. Av rentene skal årlig 1/4 tillægges kapitalen, medens de 3/4 blir at anvende til stiftelsens beste. Det pålegger stiftelsen at vedlikeholde giverens og hustrus gravsted. (Kapitalens størrelse pr. 1/1 1922 var kr 49.240,-).

Nevnte St. Jørgens Stiftelse, eller St. Jørgens hus er grunnlagt i 1607 etter initiativ av lensherre over Tronhjems len, Steen Bille til Billesholm. Slike St. Jørgens hus var det allerede da flere av i nordens byer. St. Jørgens eller (St. Georg) var de spedalskes skytshelgen, så disse husene var i almindelighet spedalskhospitaler. St. Jørgens hus i Trondhjem har imidlertid aldri vært brukt til hospital for spedalske. Men har vel helt i fra begynnelsen vært nyttet som sykestue, men i stiftelsens fundat sies det uttrykkelig «at ingen som er belagt med nogen smittelig syge maa indannammes».

Etterhvert ble huset et hjem for gamle og fattige mennesker, men et tillegg til fundatsen for St. Jørgens hus i 1653 heter det: Fundatsen paa St. Jørgens hus her udi Trondhjem forbemelder det helst at være stiftet for borgere og borgersker, som have skattet til kongen og byen og ved alderdom eller svaghet ere ikke saa mægtige at adspørge deres daglige brød osv.

I 1922 kom det også et tillegg: I St. Jørgens hus optas personer av den borgerlige stand i almindelighet, gifte som ugifte av begge kjønn, uansett om disse eller deres forsørgere har hat borgerskap i Trondhjem, altsaa for personer der tidligere har vært i god stilling. De skal være hjemmehørende i Trondhjem.

Forretningen som Eggen drev gikk som tidligere nevnt meget godt, og det var hovedsaklig handel med korn og melvarer, sild, fisk og tran han drev med.

Ingebrigt Eggen døde den 18 sept. 1901 nær 89 år gammel, etter at han hadde vært enkemann i 19 år, hans hustru Maret døde i 1882.

Etter Eggens død overtok hans brors to sønner, nemlig Torvald og Mons Mo, forretningen i Trondhjem.

Møtet

Av Sigvor Ljone

Hessdalen. Jeg trodde først det var Hestdalen - men nå er jeg konfirmert og vet altså bedre. Men navnet er ikke det eneste man må lære om igjen når det gjeldet livet her i dalen....

Jeg ble inngiftet i Hessdalen. Det er ikke bare, bare å være byjente å skulle gifte seg med gårdssønn fra en fjelldal - oppfatningene kan være forutinntatte på begge sider. Jeg tok feil igjen - det er få andre steder jeg er blitt så godtatt.

Jeg kom opp til Hessdalen en solfylt septemberdag da dalen viste seg fra sin aller beste side. Jeg var sjelven og kvalm av spenning. Peder og jeg skulle gifte oss tre uker senere, og jeg hadde aldri hilst på noen fra svigerfamilien. Jeg ble mer og mer stille - tok absolutt ikke del i Peders begeistrede utgydelser om hjembygd og sambygdinger. Jeg har tatt det igjen senere.

Og så ble det hele bare avslappet og full akseptering. Jeg fikk en svigermor og svoger som innlemmet meg i familien med den største selvfølgelighet og omtanke.

Men hva med dalens øvrige folk?

Mitt første møte var den selvsamme septemberhelg. Vi var rundt omkring - både dal og jeg skulle vises fram. Vi ble bedt inn i bombua, smilende og hyggelige slektninger. Jeg ble plassert midt på kortenden, de andre rundt. Da begynte vanskelighetene; alle snakket på en gang! Jeg forsøkte fortvilet å lese på munnen til den som til en hver tid snakket, men måtte raskt oppgi forsøket. Jeg forsto ikke et ord! Alle snakket med alle til samme tid og ordene hadde over hodet ikke opphold mellom hverandre! Dessuten skiftet de substantivene som jeg dog forsto, stadig kjønn! Jeg satt som et umælende og forvirret mehe og kunne ikke skjønne hvor min ellers så gode dialektforståelse hadde tatt veien.

Etter hvert har jeg lært at substantiver i Hessdalen **har** det med å skifte skjønn i samme setning, og ord som finnes i min egen dialekt ikke nødvendigvis betyr det samme her oppe - snarere tvert imot, nesten sagt....

Det store møtet med sambygdinger fant sted noen få måneder senere. Det var begravelse og trist, men under middagen i gravølet begynte folk og snakke sammen, - inkludert meg. Jeg skulle hilses på. Selv ble

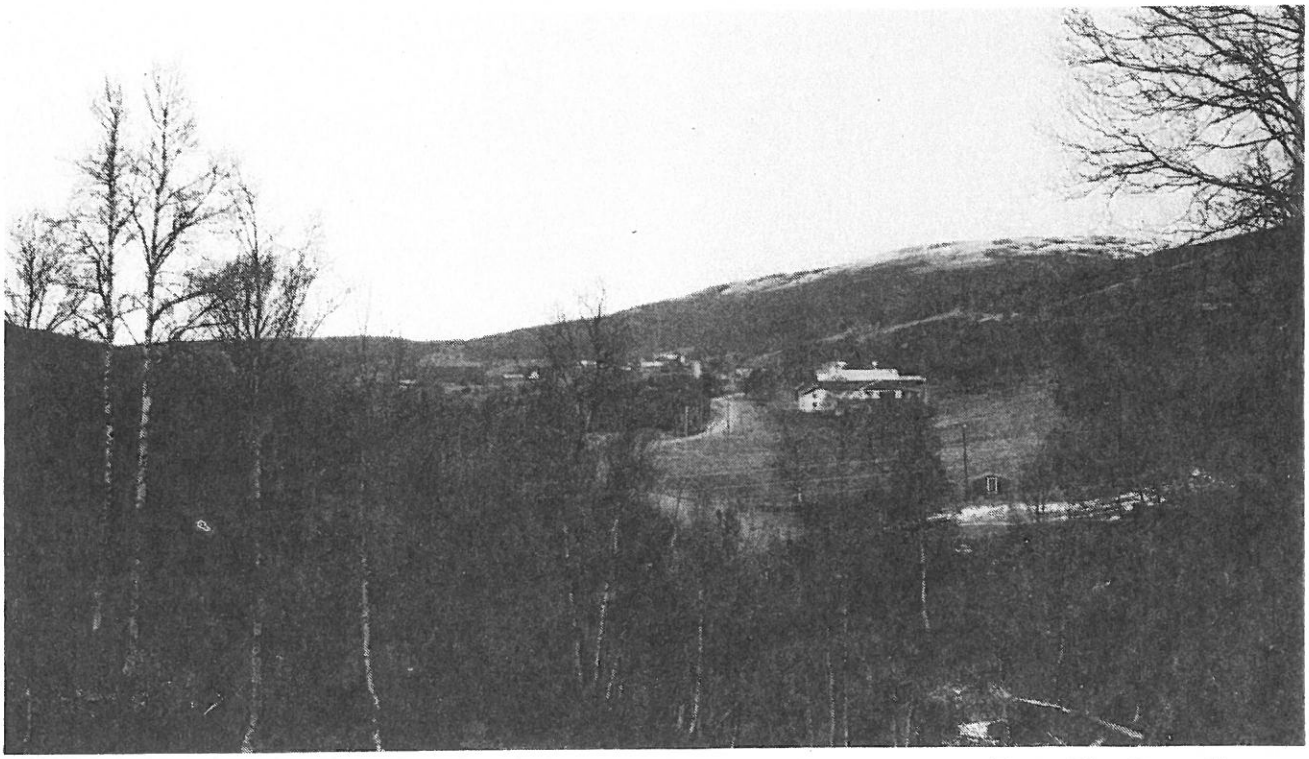

Parti fra Hessdalen *Foto: Olav Ljone Skogaas*

Fra arbeidet med bygdeboka:
– om slekthistorie og navneskikker

Av Aud Mikkelsen Tretvik

Stoffet til den nye bygdeboka for Ålen øker stadig i omfang, og mens jeg er underveis vil jeg gjerne få presentere noen små biprodukter av arbeidet for leserne av «Oppunder Fjellbandet». Første perioden av arbeidet viet jeg tiden hovedsakelig til det slektshistoriske stoffet, og det er derfor nærliggende å presentere noen erfaringer fra dette i denne forbindelse.

Slektshistorisk forskning

Slektshistorie er historie om mennesker, deres livsløp og forbindelser til hverandre. Den slektshistoriske forskningsprosessen blir i svært forenklet form todelt. Først gjelder det å knytte riktig informasjon fra forskjellige kilder til riktig individ, dernest gjelder det å knytte individene sammen i familie- og slektskapsforbindelser. Det sier seg sjøl at dette blir et puslespill av dimensjoner, og spesielt vanskelig blir det dersom de enkelte «brikkene» er uklare. Mange later til å tro at det må være vanskeligst for den nyeste tid, med det «anarki» av etternavn

---

jeg opptatt av å skulle gjøre godt inntrykk (ikke skjemme ut Peder – vi var jo nygifte). Jeg smilte fra øre til øre **konstant** og syntes alle kvinner het Målfrid (hvor jeg fikk det fra, vet jeg ikke i dag) og alle menn het Jens, Ola/e eller Per. Jeg gikk fullstendig i surr i hvem som hørte sammen med hvem og på hvilken gård og fra hvilken del av dalen. Jeg bare smilte. Så får jeg se Peder stå ute på gulvet sammen med en mann. Stadig smilende gikk jeg mot dem, men i det jeg nærmer meg sies det: «Det er ei morsk kjerring du har fått tak i...» og så går vedkommende. Jeg ble stående å gape. Med åpen munn. Fortvilet spør jeg Peder om jeg ser **så** sur og sint ut – kjevene mine var helt stive av all smilingen. **Da** lærte jeg forskjellen mellom morsk på østlandsk og morsk på sør-trøndersk.....

Et annet ord:

Det var mai og det var kaldt. Rimet lå på jordene om morgenen – vi var i selskap om kvelden. Jeg sitter og snakker med et hyggelig og snilt menneske som så sier med alvorlige øyne: «Og det spekte i natt!» Jeg blir noe forvirret over den alvorlige minen, men sier smilende: «Å, så hyggelig – det ble vel sent, da...»

Min eneste assosiasjon med ordet speke var spekemat – og trodde de hadde tatt hull på årets spekeskinke og hadde feiret det utover natten...

Så skjedde underet. Vi fikk en sønn, oppkalt etter farfar og stor stas på alle kanter. Innvielsen til livet i Hessdalen skjedde i påsken og vi viste fram til alle som ville se – og noen som nærmest ble påtvunget en titt også. Ola-Bror var en av de første som kom. Vi satt lenge og pratet og Olav skrek og alt var som det skulle være. Ola-Bror reiste seg, skulle gå. Kommer så med hånden med penger «for å løse att huva». Jeg protesterer villt: «Skulle nå bare mangle! Lua lå da bare på stolen! Sett slikt, vi skal da ikke ha finnerlønn!» Ikke visste jeg noe om barselpenger i Hessdalen...

Ja, ordene, situasjonene og misforståelser har vært mange. Men det har også medført mang en god latter... Og det er vel det som kjennetegner Hessdalinger best – iallfall for meg: dere er lette å le sammen med. Jeg har lært at når dere får det spesielle glimtet i øyet, da bør en være kjapp i tanken og enda mer med tungen – for da kommer det noe og et kaldflir etterpå hvis du ikke følger med og sender i retur!

Når man gifter seg, gifter man seg også med resten av familien. Jeg giftet meg til en dal.

Så nå er jeg også Hessdaling – i påsken klarte jeg polsen. I allfall nesten... Så kom ikke her og kall meg turist mer!

som vi etterhvert har fått. Det at mor har ett navn, far har et annet og barna har en lett blanding av disse etternavna, må by på problemer. Da må jeg svare at det var nok ikke bedre før i tida. Idag skriver vi i hvert fall navnet vårt på en konsekvent måte, vi må ha bevilling eller gi melding for å skifte navn, og vi vet alle nøyaktig vår egen fødselsdato, for ikke å si personnummeret vårt. Navneskikk eller navnelov er noe som en merker hele tiden gjennom arbeidet med de personhistoriske kildene, og det som har med navn- og navngivning å gjøre kan fortelle oss ikke så rent lite om det samfunnet som har vært eller det vi sjøl er en del av idag. Jeg har derfor systematisert endel av de data som jeg har arbeidet med i slektshistorisk sammenheng, for å kunne si litt om navneskikken i Ålen og delvis også i de to andre sogna i det tidligere Holtålen prestegjeld.

La oss først se på hva et personnavn er. Personnavn deles inn i fornavn, tilnavn (også utnavn) og slekts- eller familienavn. Fornavn er knyttet til det enkelte individet, mens tilnavnet vanligvis skal tjene til å skille personer med samme fornavn fra hverandre. Slekts- eller familienavn er navn som alle med felles avstamming kan bruke. Som kjent er det en så rik flora av utnavn i Ålen at de kunne være verdt en studie for seg sjøl. Men siden tilnavna med unntak av fars- eller gårdsnavn sjelden er nevnt i de skriftlige kildene som en vanligvis bruker i slektshistorisk sammenheng, skal vi la dette emneområdet ligge. Isteden skal jeg konsentrere meg om familienavn, de skikker som har vært i den forbindelse og de problemer disse kan avstedkomme for en slektshistoriker.

Fornavn og oppkalling

I tidligere tider ble oppkalling praktisert i langt større utstrekning enn i dag. Over tid medfører det at det blir temmelig få navn å velge blant, og det blir mange med samme navn: Det blir mange Anne Jonsdatter, Anders Olsen, Ole Jonsen osv. Det betyr igjen at sjansene for å knytte informasjon til feil person blir mange. For å illustrere dette har jeg bearbeidet den folketellingen som ble holdt i 1801, og talt opp de navnene som forekommer oftest. Alle navn som forekommer 10 eller flere ganger er tatt med. I 1801 var det registrert 410 mannspersoner i Ålen, og 290 av disse hadde kun 10 forskjellige navn å «velge» imellom. Samtidig var det registrert 459 kvinner, og av disse hadde 355 kun 11 navn å «velge» imellom. Rundt reknet innebærer dette at 75% av befokninga bar variasjoner av 11 forskjellige kvinnenavn og 10 forskjellige mannsnavn.

Forekomsten av de viktigste navn i folketellingen 1801 for Ålen

Anders/Andreas	(33)	8,0%
Bersvend	(10)	2,4%
Hans	(20)	4,9%
Ingebret	(16)	3,9%
Jens	(13)	3,2%
Joe/Joen	(66)	16,1%
Johan/Johanes	(14)	3,4%
Lars	(25)	6,1%
Ole	(46)	11,2%
Peder/Petter	(47)	11,5%
Totalt	(290)	70,7%

av en mannlig befolkning på 410

Anne	(51)	11,1%
Beret	(53)	11,5%
Gjertrud	(23)	5,0%
Goro/Guri/Giørrig	(22)	4,8%
Ingebor	(42)	9,2%
Kari	(45)	9,8%
Kersti/Kirsti/Kjersti	(36)	7,8%
Marit/Maret/Merit	(48)	10,5%
Maria	(11)	2,4%
Ollava	(10)	2,2%
Rangnild/Ragnild	(14)	3,1%
Totalt	(355)	77,4%

av en kvinnelig befolkning på 459.

Det viser seg også at en kan ha minst to personer i samme aldersgruppe å velge mellom på ett og samme gårdsbruket og i en og samme husstanden. Her siktes det ikke til flergenerasjonsfamilier, der barn har samme navn som besteforeldrene. Det det her tenkes på, er skikken med å kalle to barn med felles mor og far nøyaktig det samme. I den samme folketellinga som nevnt ovenfor, 1801-tellinga, var det i 8% av husstandene i Holtålen

prestegjeld to barn med samme navn. Rekner vi kun husstander der foreldre er oppført med egne barn, var det minst 10%. (Det kan være felles i begge tilfeller, da barna kan være døde eller flyttet hjemmefra.) Dette var minst vanlig i Ålen, mer vanlig i Haltdalen, men aller mest vanlig i Singsås sogn. Det er nærliggende å knytte dette til ønsket om at gården skulle kunne føres videre gjennom en person som bar et navn som hadde vært i slekten gjennom generasjoner, og ved å gi 2 barn det samme navnet hadde man en ekstra forsikring i den retning. En annen årsak kan naturligvis være at besteforeldrene eller bestemødrene hadde samme fornavn, og begge skulle kalles opp. De fleste kjenner vel dette fenomenet gjennom et eller flere eksempler, slikt som kan ha gitt seg utslag i tilnavn som Stor-Ola og Litj-Ola osv., og det har altså vært så utbredt at minst 10% av barnefamiliene ga 2 av barna likelydende navn. Dette gjaldt jenter såvel som gutter, men var noe mer vanlig på guttebarn enn på pikebarn. Aldersmessig var det alt fra 2 til 23 år mellom søsken som bar samme navn. Den store spredningen i alder gjør det dermed lite trolig at svakelige småbarn var hovedårsaken til at nestemann i søskenflokken ble oppkalt etter en eldre bror eller søster.

Tilnavn letter identifikasjon

Den manglende variasjon når det gjelder døpenavn blir ikke mindre av at farens navn med «søn» eller «datter» i tillegg var det som kom nærmest det vi kan kalle etternavn. Denne skikken holdt seg i alle fall opp til 1900, og lovfesting av regler for felles slektsnavn for en kjernefamilie kom først ved navneloven av 1923. Både kvinner og menn bar farsnavnet med seg som et slags etternavn hele livet, både som gift og ugift. Det finnes eksempler på at barn også bar morens navn med sønn eller datter som endelse, men det gjaldt stort sett barn født utenfor ekteskap. Navnet på gårdsbruket fulgte så som enda et tilnavn. Giftet ei kvinne seg inn på en gård, begynte hun å bli nevnt med det nye gårdsnavnet, likeledes hvis menn giftet seg med ei gårdjente eller gårdenke. Jeg har imidlertid også funnet endel tilfeller av at

Disse navnetrærne viser en lydmessig utvikling av det oldkeltiske navnet Brigantia og det hebraiske Jochanan, som i dag har norske former som f.eks. Beret og Brit og Jon og Jens.

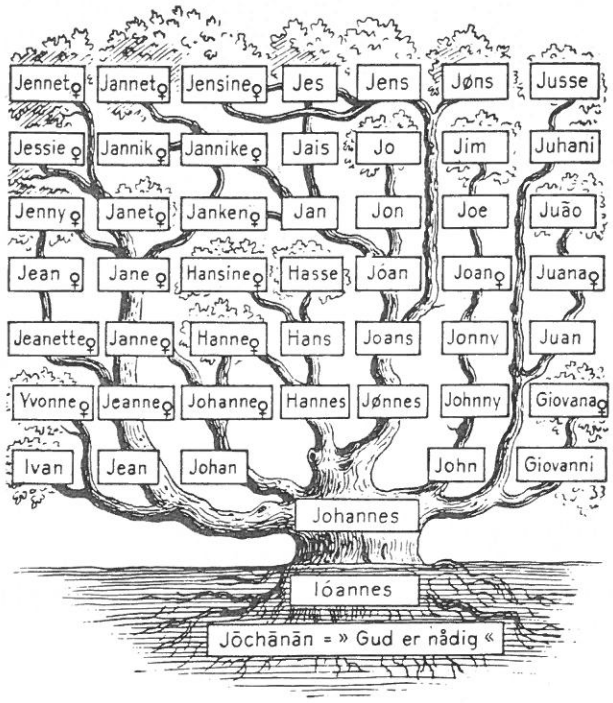

Hver 6. mannsperson i Ålen het Jo(n)....

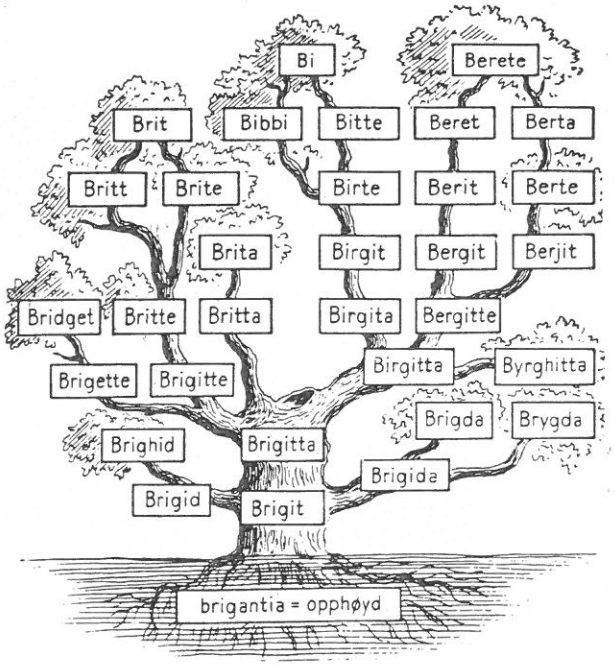

....og hver 8. kvinne het Beret.

kvinner fortsatt ble nevnt med navnet på den gården som de kom fra da de giftet seg, og jeg vil her nevne et par eksempler:

Den 23.10.1799 ble Marit Andersdatter

Hegseth døpt. Faren var Anders Hegseth, og moren ble kalt Ingebor Gjersvoll til tross for at foreldrene var blitt gift allerede 25.6.1797. Folketellingen som ble tatt opp vel et år etter barnets dåp, viser at familien bodde på Hegseth.

Det samme fenomenet har vi med foreldrene til Anne Andersdatter Sivertsgård:

Denne jenta ble døpt 6.4.1800, og moren ble da Fætten, altså «pikenavnet», og faren ble kalt Sivertsgård. Foreldrene var blitt gift 30.6.1799, og bodde ved folketellingen i 1801 på Sivertsgård.

Gårdsnavn som tilnavn

Navnet på gårdsbruket knyttet til en person må vi mer kunne kalle en adresse enn etternavn. Når 16% av mennene het Jon, ble det ganske mange som het Jonsen eller Jonsdatter. Det kan bli mange som har helt like både for- og tilnavn, og tilnavnet kan dermed ikke bidra til å kjenne folk fra hverandre slik det skulle. En neste utvei blir da å bruke gårdsnavnet som hjelp til å identifisere en bestemt person. Dersom Kiersti, Lars Løbergs datter, er død, er det i alle fall ikke altfor mange personer å velge imellom. Når en bruker gårdsnavn for å bestemme personers identitet, er det imidlertid en forutsetning at folk enten er bofaste, eller at en har god nok tidfesting av folks flyttebevegelser. Det er her det gårdshistoriske stoffet kommer inn i rikt monn i form av matrikler, skjøter, rettsreferat og annet. Men dette er bokstavelig talt et annet kapittel i bygdeboksammenheng, og vi forlater det i denne forbindelse.

Ordtak fra Ålen

Av Torbjørn Volden

I 1856 kom Ivar Aasens «Norske Ordsprog» ut. Om sommeren, det samme året, er Aasen på reise gjennom Østerdalen på vei til Trøndelag. På denne reisen er han også innom Anders Reitan i Kvikne. Ivar Aasen og Anders Reitan hadde brevvekslet tidligere, blant annet hadde Reitan sendt Aasen en ordsamling med forskjellige dialektuttrykk.

Vinteren 1857 sender Reitan Aasen et nytt brev, men denne gangen er det en ordtaksamling Reitan sender. Det er ikke få ordtak Reitan ikke har funnet i Aasens samling, og dette vil han så fortelle Aasen. Dette var den første håndskrevne samling av mange Aasen fikk etter at det ble kjent at han samlet på ordtak. Nytt opplag av «Norske Ordsprog» kom i 1881, og da med tillegg fra mange nye kilder.

Ordtakene Reitan sender er dels fra Kvikne, dels fra Ålen forteller han, men hvor de aller fleste er fra Ålen.

Jens Halstein Nygård har i første bind av sin «Haltdalen og Haltdalingen» også tatt med en ordtaksamling; noen få er de samme som Reitan fant i Ålen langt tidligere, mens langt de fleste ikke er med i Nygårds samling. Så her har man øyensynlig hatt et rikt materiale å øse av i de to øverste bygdene i Gauldalen.

Her følger noen av Reitans:

De'e itt gull alt søm glåmmå.
Den bie itt førlenge, søm bie på en go duggul.
En lære, me'n lev.
Hopp, sa'n Darre, når'n datt.
D'e sjelden grannan bytte gampom.
Gå itt bortom elva ette vatten.
Kjøp itt katta i sækka.
Den sti itt opp, søm godt sitt.
Sorja e søm'n hænge opp i våt lørve;
det sig tu a lite om senn.
De'fler kokka, de'klenar e søe.
Når det regne på presten, så dryp det
på klokkarn.
Maten e go, men helsa bære.
Korpen skrik, når'n sjer på føten sine.
No kjem je å, sa slæva.
No kjem a Kersti Kvardag.
Det går mangen jevel i et fagert skinn.
D'e førsent å snyte, når nåssåen e tå.
Holl nåssånn din frå fiska, tart smøre kjem.
Når borte e prøvd, e heme best.
Torsken og seien går såmmå veien.
Han hoppe, der håggån e lågast.
Det gror it gras ti almanveia.
Det ryk itt tå branna, ha det itt vørri
varme ti en.

Hørt og fortalt fra Ålen

Av Ole Eidebakk

I Ålen som ellers også i andre bygder støter man på mange pussige historier som har gått på folkemunner gjennom tidene i og omkring det attende århundrede som kan oppfriskes igjen til glede også for dem som lever i dag. I tiden før århundre skifte var det nok mange som knapt kunne skrive sitt navn, og ellers dårlig belest i det hele tatt. Det var kun å arbeide, og tanker på å lære noe var fjernt for mange, så skolegangen dengang var meget primitiv.

Det var en som arbeidet på gruva og var på hjemvei og møtte et eldre ektepar. Under samtalens løp spurte mannen arbeideren hvorfor han kom hjem så tidlig i uka fra arbeidet. Arbeideren svarte at han hadde opparbeidet sine 48 timer. Da svarte kjerringa, at dette måtte være for dagen, disse timene, men da avbrøt gubben og svarte: «Å nei, det måtte helst være for ufta det da, tullhuggu», og sendte et fornærmelig blikk til kjerringa.

Uttrykket ufta eller økta som var betegnelsen på at arbeidsdagen var oppdelt, som regel i 4 deler. Her vises det at disse to gamle arbeidene slitere ikke hadde særlig forstand hverken på timer, døgnrytmer i det hele tatt. Så som klokker fantes knapt nok hos mange i den tiden. Sola og døgnrytmen var det man måtte stole på, især kroppen var en sikker stimulator i så måte.

Da gruva på Årberget var i drift skulde en

som arbeidet der og hans underordnede stiger, forsøke å reise hjem litt før tiden var omme, siste dagen i uka, såkalte «busing» på gruvespråket. Når dem var kommet et stykke på veien ble de oppmerksom på at overstigeren kom nedi veien. Da sa han som fulgte stigeren at han måtte gjemme sig bak en stor sten ved siden av vegen. Stigeren gjorde så, og hans overordnede slo av en prat med arbeideren, og under samtalens løp spurte mannen, han de møtte, om stigeren var oppe på gruva. «Å nei», svarte arbeideren «Stigeren ligger bak stenen der borte».

For å skaffe fór til besetningen på gården måtte man også ty til utmarka, markaslått for å berge sig over vinteren med for. Det var en gårdbruker her i distriktet som hadde med sig en slåttekar til hjelp i slåttånna. Når dem var ferdig med høyinga og fått alt i «land», og alt var unnagjort for dagen. Som skikk å bruk i onna hadde de med sig blanddrikk. Blanddrikken var en blanding av myse og vann til drikk til maten. Når de skulde hjem hadde de igjen litt av drikken, og bonden syntes det var ille å slå drikken ut på bakken. Da sa slåttekaren at han skulde slå drikken i løa, så dyrene fikk den igjen om vinteren, og om dyrene fikk smaken av den edle drikken kan noen og en vær ha en fjern tanke om.

Som det fremgår i Ålbyggboka, da de første klokkene kom til bygda, vises til at ei kjerring i Hessdalen var kry over at hun var i besiddelse av både klokke og hersjeved. Det kunne også til sine tider være nedbørs sommere også før i tiden. Som kjent var Hessdalen oppdelt i nord og syd som beboerne brukte på dalen, og grensen gikk der Rognsåa krysser vegen i Rognsådalen.
Hun sier følgende: «Det er ikke farlig for oss nord i dala som har klokke og hersjeved, verre for dem usti dala som ikke har noe av delene». Å være i besiddelse av klokke var ikke allemannseie i den tia, så klokke var en kjerkommen gjenstand å pynte opp i de grå og værslitte stuer. Foreksempel ord og uttrykksformer har hvert forskjellig imellom nord og syd i dalen gjennom tidene.

Den samme kjerringa var også kry over at på gården hadde de så fete buskaper, og hun uttrykte det slik: «Når våre kalver kjem ut om våren det dømm og det dømm, men når kalvom nord i nordgårda kjem ut det tusk og tusk». Man hadde sine gleder og bekymringer også før i tiden.

Som det var før i tiden, da presten skulde til kirken å forrette, måtte han ha hesteskyss, og derfor tok han som regel skyss fra skysstasjonen i bygda. Han som var skysskar måtte som regel sitte bak presten, og presten vilde at han skulde kjøre fort. Hesten vilde stoppe å gjøre sitt fornødende, presten ble vred og sa til han som kjørte: «Bare kjør». Da sa kjøreren litt ironisk til presten: «Spring å møkk du, få sjå om du greier det».

Det var en dreng som skulde til okse med ei ku for å få bedekket. Da drengen kom hjem igjen med kua, spurte han som eide kua om hu stod. «Stod gjorde hu ikke, men hu gikk svært sakte», sa drengen.

Turkjøring/Gruppeturer/Busscharter

I år kommer vi med eget **gruppeturprogram**, med over 30 turforslag for foreninger, grupper og lag. Her vil du finne en rekke ideer til reisemål, og vi skreddersyr opplegget og gir pristilbud etter ønske.

For den som alt har reisemålet klart, utfører vi kjøringen og er også behjelpelig med bespisning, overnatting og servering for turer i inn- og utland.

SELSKAPSREISER

Vårt **kortturprogram** har turer fra 1 til 4 dager i Norge og Norden. Turene går både midt i uka og i helgene. Lengre ferieturer finner du hos **Tvete Buss 1986**, hvor vi er agent og hovedtransportør. Påmelding til turene kan skje på våre avdelinger.

RUTER

Daglige ruteforbindelser med både Røros og Trondheim. Vi nevner spesielt vår nye

Ekspressbuss (hvd.)	Fra Røros	0810
	Ålen	0845
	Haltdalen	0910
	Trondheim	1100
Bussen returnerer	Trondheim	1315
	Haltdalen	1520
	Ålen	1535
	Røros	1615

Nærmere informasjon om Ekspressbussen, vår ordinære rutebuss Røros-Trondheim og øvrige ruter hos sjåfører og ekspedisjoner.
Her får du også vite mer om våre **godstilbud**.

Til slutt vil vi ønske alle våre passasjerer og forbindelser en GOD JUL!

Gauldal Billag as

Haltdalen
tlf.: 074/16366

Røros
tlf.: 074/11192
11207

Ålen
tlf.: 074/15380

- ditt lokale trafikkselskap

A/L ÅLEN MEIERI
1895 - 1985

90 år i lokalmiljøets tjeneste

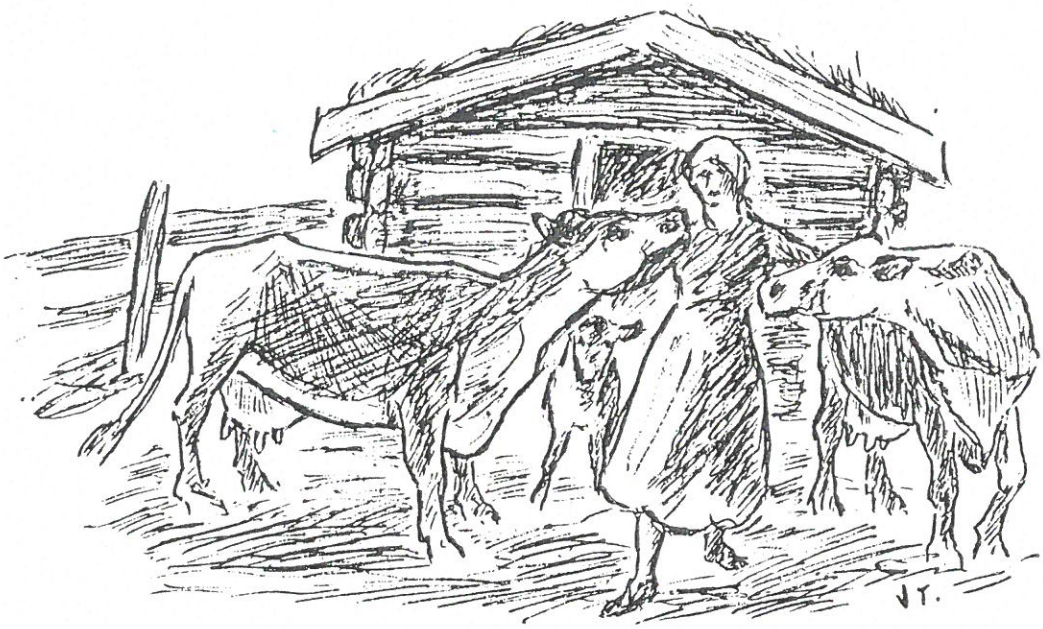

A.L Trøndelag Meieri

AVDELING ÅLEN — 7480 ÅLEN